

ΝΕΩΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

Οι σχέσεις της Ελλάδας με τις Μεγάλες Δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ιταλία) κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου (1922-1939)

ΦΟΙΤΗΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΓΕΩΡΓΑΛΑΣ

A.M.: 519578

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΧΟΥΡΧΟΥΛΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	2
SUMMARY.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η Περίοδος 1923 – 1928	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η Περίοδος Σταθερότητας 1928 – 1932	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η Περίοδος 1933 – 1936	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η Περίοδος 1936 – 1939	33
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	42
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	44

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Μικρασιατική Καταστροφή, σε συνδυασμό με την κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας, οδήγησαν στην έναρξη της περιόδου του ελληνικού Μεσοπολέμου, ο οποίος διήρκησε από το 1923 μέχρι και το 1940. Αυτή η χρονική περίοδος σημαδεύτηκε από μια γενικότερη πολιτική αστάθεια, με εσωτερικά αλλά και με εξωτερικά προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει η χώρα εκείνα τα χρόνια. Μία πολιτική αστάθεια που ήταν εμφανής με τις συνεχείς αλλαγές κυβερνήσεων, με την κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου να είναι η μόνη η οποία εξάντλησε την τετραετή κοινοβουλευτική της θητεία. Ο Μεσοπόλεμος ήταν μια εποχή συντριβής αλλά και αναζήτησης νέων ιδεωδών, σε συνδυασμό με οξυμμένα κοινωνικά προβλήματα και συγκρούσεις. Τα στάδια από τα οποία πέρασε η Ελλάδα εκείνη την περίοδο ήταν ποικίλα, σε ότι αφορά τις σχέσεις της όχι μόνο με τους Βαλκανικούς της γείτονες, αλλά κυρίως με τις Μεγάλες Δυνάμεις, όπου μεγάλο μέρος της εξωτερικής πολιτικής της χώρας βασιζόταν στις σχέσεις της με εκείνες. Συγκεκριμένα, η Βρετανία, η Γαλλία και η Ιταλία καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό τις εξελίξεις στην Ελλάδα, τόσο εσωτερικά όσο και ως προς τις σχέσεις της με τις γειτονικές της χώρες, σε μια περίοδο όπου ξεκίνησε με τη συνθήκη της Λωζάννης και ολοκληρώθηκε με τη λήξη της θητείας του Ιωάννη Μεταξά στις αρχές ακόμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η παρούσα εργασία θα αναδείξει όλα τα σημαντικά γεγονότα της περιόδου αυτής για τη χώρα και ιδιαίτερα τα κύρια σημεία στις σχέσεις της Ελλάδας με τις Μεγάλες Δυνάμεις.

SUMMARY

The Asia Minor Catastrophe, as well as the collapse of the Great Idea, led to the beginning of the Greek Interwar period, which lasted from 1923 to 1940. This period was marked by a general political instability, with internal as well as external problems which the country had to deal with during those years. A political instability that was obvious with the constant changes of governments, with the government of Eleftherios Venizelos being the only one that lasted its four-year parliamentary term. The interwar period was a time of collapse but also a time of seeking for new ideals, combined with social problems and conflicts. The stages that Greece went through during that period were varied, regarding its relations not only with its Balkan neighbors, but mainly with the Great Powers, whereas a big part of the country's foreign policy was based on its relations with them. Specifically, Britain, France and Italy strongly determined the developments in Greece, both internally as well as in its relations with its neighboring countries, in a period that began with the Treaty of Lausanne and ended with the end of Ioannis Metaxas's government at the beginnings of World War II. This dissertation will highlight all the important events of this period for the country and especially the main points in Greece's relations with the Great Powers.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ελλάδα, έπειτα από τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ήρθε αντιμέτωπη με τις συνέπειες του Εθνικού Διχασμού που είχε προηγηθεί, σε συνδυασμό με την επερχόμενη Μικρασιατική Καταστροφή και την κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας. Το ξεκίνημα του Μεσοπολέμου βρήκε την Ελλάδα αποδυναμωμένη, με τη χώρα να βρίσκεται απομονωμένη στο διεθνές στερέωμα, έχοντας παράλληλα διάφορα οικονομικά και πολιτικά προβλήματα. Το μέλλον της Ελλάδας, κατά τη διάρκεια του Μεσοπολέμου (τουλάχιστον μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1930 και τη δυναμική επανεμφάνιση της Γερμανίας), καθορίστηκε από τις σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις και συγκεκριμένα, την Αγγλία, τη Γαλλία και την Ιταλία, με τις σχέσεις αυτές να επηρεάζουν και τις σχέσεις της χώρας με τους Βαλκάνιους γείτονές της. Μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης το 1923, ήρθε μια σειρά εσωτερικών προβλημάτων για την Ελλάδα, όπως για παράδειγμα το πρόβλημα που δημιούργησε ο ερχομός μεγάλου αριθμού προσφύγων στο ελληνικό έδαφος μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Το κύριο μέλημα της ελληνικής ηγεσίας ήταν η εξασφάλιση της ασφάλειας και της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας, κάτι που ήλπιζε να καταφέρει μέσα από την Κοινωνία των Εθνών (Σβολόπουλος, 2001, σ.189).

Οι σχέσεις της Ελλάδας με την Αγγλία και τη Γαλλία, τα πρώτα χρόνια του Μεσοπολέμου, δεν ήταν ιδανικές, με την Ελλάδα να μένει στο περιθώριο, μη μπορώντας να στηριχτεί σε αυτές για να πετύχει τους στόχους της. Πιο συγκεκριμένα, η Αγγλία ακολούθησε μια πολιτική ουδετερότητας απέναντι στα Βαλκάνια, εξαιτίας της πολιτικής των ΗΠΑ απέναντι στην Ευρώπη, πολιτική που βασιζόταν στην αμερικανική δυσaréσκεια λόγω των συμμαχικών χρεών που της οφείλονταν μετά τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Τα αγγλικά συμφέροντα εκείνη την περίοδο δεν συνέπιπταν με τα ελληνικά, όπως συνέβαινε στο παρελθόν, ενώ, η γενικότερη πολιτική αστάθεια που επικρατούσε στη χώρα, έκανε τους Βρετανούς δύσπιστους απέναντι στην Ελλάδα. Μια παρόμοια περίπου κατάσταση ίσχυε και με τη Γαλλία, η οποία ήταν βαθιά επηρεασμένη από τον πόλεμο, κυρίως οικονομικά, στοχεύοντας πρωτίστως στη διατήρηση της ευρωπαϊκής της ασφάλειας και την απομόνωση της Γερμανίας. Η Ελλάδα δεν είχε θέση στα σχέδια της Γαλλίας εκείνη την περίοδο, μένοντας στο περιθώριο. Από την άλλη πλευρά, οι σχέσεις με την Ιταλία θα μπορούσαμε να πούμε ότι ήταν αρκετά κακές, ειδικά μετά το περιστατικό της Κέρκυρας το 1923, όταν ένας Ιταλός στρατηγός βρέθηκε νεκρός από χέρια αγνώστων σε ελληνικό έδαφος. Η Ιταλία απάντησε με τον βομβαρδισμό και την κατάληψη της ανοχύρωτης Κέρκυρας από τον Ιταλικό Στόλο τον

Αύγουστο του 1923, κάτι που ενέτεινε περισσότερο την ψυχρότητα στις σχέσεις ανάμεσα στις δύο χώρες. Βέβαια, μετά το επεισόδιο της Κέρκυρας, υπήρξε μια βαθμιαία βελτίωση στις σχέσεις των δύο χωρών την περίοδο 1925 – 1926 με τη δικτατορία του Πάγκαλου. Ο δικτάτορας, θέλοντας να κηρύξει πόλεμο στην Τουρκία, απέκτησε στενότερες σχέσεις με την Ιταλία, χωρίς όμως να καταφέρει τον σκοπό του. Μετά την ανατροπή της Δικτατορίας του Πάγκαλου, τέθηκαν οι βάσεις για μια στενότερη συνεργασία ανάμεσα στα δύο κράτη, με την υπογραφή Ελληνοϊταλικής Εμπορικής Συμφωνίας τον Νοέμβριο του 1926 (Κλάψης, 2009, σ.146).

Τα πράγματα άρχισαν να αλλάζουν αισθητά από το 1928, όταν ανέλαβε την πρωθυπουργία της Ελλάδας ο Βενιζέλος, τερματίζοντας την πενταετή περίοδο πολιτικής αστάθειας στη χώρα. Ο Βενιζέλος επιθυμούσε να αναμορφώσει ριζικά την εσωτερική, οικονομική και πολιτική πραγματικότητα της χώρας, βασιζόμενος σε μια δυναμική εξωτερική πολιτική, η οποία θα διασφάλιζε την ανεξαρτησία της χώρας και την εδαφική της ακεραιότητα. Για να γίνει αυτό, έπρεπε να υπάρξει μια νέα ισορροπία στις σχέσεις της Ελλάδας με τις Μεγάλες Δυνάμεις, βελτιώνοντας τις σχέσεις με τις τρεις χώρες, αποφεύγοντας παράλληλα την εξάρτηση από μία εκ των Μεγάλων Δυνάμεων. Συγκεκριμένα, ο Βενιζέλος θέλοντας να προσεγγίσει την Ιταλία, έπειτα από επισκέψεις στη Ρώμη και συζητήσεις με τον Μουσολίνι, υπέγραψε τη συνθήκη φιλίας, συνδιαλλαγής και διακανονισμού. Το σύμφωνο Φιλίας ήταν μια συμφωνία η οποία δεν δημιουργούσε ούτε κάποια συμμαχία, ούτε προνομιακές υποχρεώσεις ανάμεσα στις δύο χώρες έναντι άλλων. Αυτό ήταν κάτι που ο Βενιζέλος έκανε απόλυτα γνωστό στην Αγγλία και στη Γαλλία με επισκέψεις του σε Λονδίνο και Παρίσι, καθώς δεν επιθυμούσε να υπάρξουν λάθος εντυπώσεις, όπως για παράδειγμα ότι το σύμφωνο θα μπορούσε να συνοδευόταν από πρόσθετες μυστικές δεσμεύσεις. Ο κύριος λόγος που ο Βενιζέλος απέφυγε μια προνομιακή σχέση με την Ιταλία αφορούσε το Βελιγράδι, καθώς ήλπιζε πως περιορίζοντας το εύρος της προσέγγισης με τη Ρώμη, αυτό θα βοηθούσε στη βελτίωση των σχέσεων με τη Γιουγκοσλαβία ως προς τα ζητήματα με τη Θεσσαλονίκη. Αυτή η εξωτερική πολιτική απέδωσε καρπούς τα χρόνια που ακολούθησαν, με την Ελλάδα να καταφέρνει, έχοντας τη στήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων, να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις της για τις αποζημιώσεις από τις καταστροφές του πολέμου, στη συνδιάσκεψη της Χάγης. Η Ελλάδα κατάφερε να αποκτήσει από τις γερμανικές επανορθώσεις ετήσια είσπραξη της τάξεως των 9.000.000 μάρκων (Στεφανίδης και Κούμας, 2021, σ.3).

Τα μετέπειτα χρόνια, αφότου αποχώρησε ο Βενιζέλος από την πρωθυπουργία, οι εξελίξεις πήραν νέα τροπή σε σχέση με τις Μεγάλες Δυνάμεις και κυρίως με την Ιταλία, όταν

υπογράφηκε το Βαλκανικό Σύμφωνο, με τη Ρώμη να είναι αρκετά δυσαρεστημένη, θεωρώντας πως το σύμφωνο περιείχε αιχμές εναντίον της. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, ο Μουσολίνι να στραφεί προς τη Βουλγαρία γίνοντας υπέρμαχος των διεκδικήσεών της, μιας και εκείνη δεν συμμετείχε στο Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934. Οι σχέσεις ανάμεσα σε Ελλάδα και Ιταλία χειροτέρεψαν τον επόμενο χρόνο με την Ιταλο-Αιθιοπική κρίση το 1935, εφόσον η Ελλάδα ήταν υποχρεωμένη, σύμφωνα με το καταστατικό της ΚτΕ, να επιβάλει οικονομικές κυρώσεις στην Ιταλία, η οποία στα μάτια του διεθνούς οργανισμού θεωρούνταν επιτιθέμενο κράτος. Ταυτόχρονα, εκείνη την περίοδο, εν μέρει εξαιτίας και των εσωτερικών πολιτικών εξελίξεων στην Ελλάδα -πρωτίστως της παλινόρθωσης του Γεωργίου Β΄-, αναπτύχθηκε μια ελληνοβρετανική συνεργασία, με την Ελλάδα να αρχίζει να εισέρχεται στη βρετανική σφαίρα επιρροής. Η Ιταλία φαινόταν πως στο άμεσο μέλλον θα ήταν απειλή για την Ελλάδα και ο στόχος της ελληνικής κυβέρνησης ήταν να ζητήσει πολιτικά ανταλλάγματα από την Αγγλία, στοχεύοντας στην ολοκλήρωση της αμυντικής θωράκισης της χώρας.

Η ίδια κατάσταση συνεχίστηκε και με τη δικτατορία του Μεταξά το 1936, με την Ελλάδα να είναι όλο και πιο εξαρτημένη από τους Βρετανούς, οι οποίοι είχαν όλο και μεγαλύτερο λόγο στις αποφάσεις της ελληνικής κυβέρνησης. Αυτό φάνηκε στο ζήτημα της ανανέωσης του Ελληνοϊταλικού Συμφώνου του 1928, όπου οι όροι που ήθελαν οι Βρετανοί για να υπάρξει η ανανέωση, δεν ήταν δυνατό να γίνουν δεκτοί, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να απομακρυνθεί περισσότερο με την Ιταλία. Οι εξελίξεις επιταχύνθηκαν το 1939 όταν τα ιταλικά στρατεύματα εισέβαλαν στην Αλβανία, με την Ελλάδα να ψάχνει στήριγμα στην Αγγλία και τη Γαλλία αντίστοιχα. Οι δύο κυβερνήσεις δήλωσαν πως ήταν πρόθυμες να στηρίξουν με όποιο τρόπο μπορούσαν την Ελλάδα σε περίπτωση ιταλικής επίθεσης. Τελικά, η περίοδος του Μεσοπολέμου έληξε με την έκρηξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, με την Ελλάδα, το 1940, να συμμετάσχει στον πόλεμο στο πλευρό των Δυτικών Δυνάμεων απέναντι στις Δυνάμεις του Άξονα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Η Περίοδος 1923 – 1928

Με την υπογραφή και της τελευταίας συνθήκης Ειρήνης του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1923, άρχισε για την Ευρώπη μία νέα περίοδος, εκείνη του Μεσοπολέμου. Νικητές και ηττημένοι, μετά την απογραφή των καταστροφών άρχιζαν την ανοικοδόμηση των ερειπίων και τη χάραξη νέων κατευθύνσεων στην εξωτερική πολιτική (Σαζανίδης, 1985, σ.90). Στη συγκεκριμένη διεθνή κατάσταση, η Ελλάδα έδωσε αρχικά προτεραιότητα στη βελτίωση της εσωτερικής της κατάστασης, με παράλληλη εξομάλυνση των σχέσεων της με τα γειτονικά κράτη, χωρίς όμως να σημειώσει μεγάλες προόδους, ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια του Μεσοπολέμου (Σαζανίδης, 1985, σ.91). Στην πραγματικότητα, η Ελλάδα έπειτα από τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, βρέθηκε σε μια δεινή θέση. Αρχικά φαινόταν πως η συνθήκη των Σεβρών θα ρύθμιζε τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η χώρα, όμως, η Μικρασιατική Καταστροφή που ακολούθησε ανέτρεψε το ευόιο σκηνικό (Τούντα-Φεργάδη, 2013, σ.54-55). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, η Ελλάδα να παραμείνει απομονωμένη στο διεθνές στερέωμα, αντιμετωπίζοντας πολλά πολιτικά και οικονομικά προβλήματα τα οποία την απέτρεπαν από την ένταξή της σε αυτό. Επιπλέον, η Ελλάδα δεν μπορούσε να στηριχτεί στην Αγγλία και τη Γαλλία, καθώς, κάθε μία για τους δικούς της διαφορετικούς λόγους, δεν ήταν διατεθειμένες να συνάψουν κάποια συμμαχία με την Ελλάδα (Κούμας, 2017, σ.82). Έτσι λοιπόν, οι ελληνικές κυβερνήσεις δεν προχώρησαν σε κάποια σύναψη αμυντικής συμφωνίας γιατί καμία γειτονική χώρα ή Μεγάλη Δύναμη δεν είχε τη θέληση να αναλάβει δεσμεύσεις απέναντι στην Ελλάδα. Το πρόβλημα αμυντικής ασφάλειας που αντιμετώπιζε η Ελλάδα τα πρώτα χρόνια του Μεσοπολέμου ήταν δυσεπίλυτο εξαιτίας της διεθνούς απομόνωσης της χώρας.

Η περίοδος του Μεσοπολέμου για την Ελλάδα είχε αφετηρία τη Συνθήκη της Λωζάννης, η οποία προσέδωσε στη χώρα ανανεωμένη εδαφική και εθνική υπόσταση (Σβολόπουλος, 2001, σ.186). Το μέγιστο τμήμα της εθνικής κοινότητας, το οποίο βρισκόταν διασκορπισμένο για πάρα πολλά χρόνια στην ευρύτερη ζώνη της Χερσονήσου του Αίμου και της Μικράς Ασίας, συγκεντρωνόταν πλέον στα εδαφικά όρια της ελληνικής επικράτειας. Παρόλα αυτά, η χώρα είχε στα χέρια της μια δυσβάστακτη συρροή εσωτερικών προβλημάτων, τα οποία και απετέλεσαν τον κύριο λόγο της εθνικής κρίσης μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και τον ερχομό των προσφύγων στο ελληνικό έδαφος (Σβολόπουλος, 2001, σ.187). Η Ελλάδα όφειλε να επιβιώσει, αρχικά προσπαθώντας να ξεπεράσει τις επιπτώσεις του Διχασμού, ενώ ήρθαν να προστεθούν επιπλέον ανάγκες, καθώς και οικονομικές και κοινωνικές πιέσεις, δυσανάλογες με τις δυνατότητες ενός εξουθενωμένου κράτους.

Η κατάσταση αυτή οδήγησε τους αρμόδιους της χώρας, μετά τη Λωζάννη (1923), στη χάραξη μιας ρεαλιστικής και ήπιας εξωτερικής πολιτικής (Τούντα-Φεργάδη, 2013, σ.55). Μετά το 1923, το βασικό μέλημα της ελληνικής διπλωματίας ήταν η διατήρηση της ασφάλειας αλλά και της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας (Λούβη, 1988, σ.391). Ο λόγος για αυτόν τον προσανατολισμό, οφείλεται στην ανάγκη της Ελλάδας να εξασφαλίσει τους απαραίτητους πόρους για την εγκατάσταση των προσφύγων, καθώς και στη σταθεροποίηση της οικονομίας του κράτους. Ως προς τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας, η Ελλάδα πάσχιζε για τη διατήρησή της, μιας και αντιμετώπιζε την άρνηση της Βουλγαρίας σε σχέση με το νέο εδαφικό καθεστώς μετά την υπογραφή των Συνθηκών της Ειρήνης, ενώ ταυτόχρονα, υπήρχαν έντονες τούρκικες και γιουγκοσλαβικές απαιτήσεις (Σβολόπουλος, 2001, σ.188). Έτσι λοιπόν, η κυβέρνηση της Αθήνας είχε ανάγκη να στραφεί προς την αναζήτηση μέσων ως προς την αντιμετώπιση των οποιωνδήποτε απειλών, είτε άμεσων είτε έμμεσων, σε βάρος της εδαφικής της ακεραιότητας. Η Ελλάδα θα επιχειρήσει να κατοχυρώσει την εδαφική της ακεραιότητα και ανεξαρτησία μέσα στο πλαίσιο της εφαρμογής των αρχών της Κοινωνίας των Εθνών (Σβολόπουλος, 2001, σ.189). Μέσα από την ίδρυση της Κοινωνίας των Εθνών επιχειρήθηκε ο εξορθολογισμός των διεθνών σχέσεων ανάμεσα στις εμπλεκόμενες χώρες, μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Κούμας, 2020, σ.38).

Στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η ιδέα της οργάνωσης της διεθνούς κοινωνίας με σκοπό την αποτροπή του πολέμου και την ειρηνική επίλυση των διαφορών, προβλήθηκε ιδιαίτερα από ομάδες με επίκεντρο τη Μεγάλη Βρετανία και τις Ηνωμένες Πολιτείες, των οποίων κύριο αίτημα αποτελούσε η ίδρυση μιας «Κοινωνίας των Εθνών» (ΚτΕ). Το τελικό κείμενο του ιδρυτικού Συμφώνου της ΚτΕ βασίστηκε σε σχέδιο που εκπόνησαν οι αντιπροσωπείες των δύο παραπάνω χωρών και το οποίο προέβλεπε ότι στο νέο οργανισμό θα συμμετείχαν ως ιδρυτικά μέλη οι 32 νικήτριες χώρες που είχαν υπογράψει τις συνθήκες ειρήνης, καθώς και 13 ουδέτερες (Στεφανίδης, 2006, σ.117-118). Η ΚτΕ θα εγγυόταν τη συλλογική ασφάλεια, την ειρηνική διευθέτηση των διαφορών και την αμοιβαία προστασία των μελών της. Δυστυχώς, η ΚτΕ δεν είχε τα μέσα και τις δυνατότητες για την εκπλήρωση αυτής της υψηλής αποστολής και έτσι οι ελπίδες των ιδρυτών της γρήγορα διαψεύστηκαν (Σαζανίδης, 1985, σ.91).

Για τα επόμενα πέντε χρόνια που ακολούθησαν τη συνθήκη της Λωζάννης, με εξαίρεση τη σύντομη περίοδο διακυβέρνησης του Πάγκαλου, η εξωτερική πολιτική της χώρας καθοριζόταν από την ανάγκη να εξασφαλίσει την έγκριση της Κοινωνίας των Εθνών (Λούβη, 1988, σ.391). Από το 1923, η Ελλάδα υιοθέτησε κατά γράμμα τις Αρχές της ΚτΕ, οι οποίες

βρίσκονταν σε σύμπτωση με τα ελληνικά συμφέροντα. Ωστόσο, εξαιτίας των νέων οικονομικών ισορροπιών που δημιουργήθηκαν στην Ευρώπη και σε συνδυασμό με τη νέα πολιτική πραγματικότητα στα Βαλκάνια, οι Μεγάλες Δυνάμεις αδιαφορούσαν πλήρως για τα συμφέροντα της Ελλάδας. Ο στόχος της Ελλάδας ήταν να απευθυνθεί στις ξένες χρηματαγορές και να συνάψει δάνειο, κάτι που εξαρτιόταν από την ΚτΕ και τη στάση της χώρας απέναντί της (Λούβη, 1988, σ.393). Όμως, παρόλη την καλή διάθεση που έδειξε η Ελλάδα να ακολουθήσει τους κανόνες που όρισε η ΚτΕ και οι Μεγάλες Δυνάμεις, με τα δεδομένα στην Ευρώπη και στα Βαλκάνια να έχουν αλλάξει, κάτι τέτοιο αποδείχτηκε εξαιρετικά δύσκολο (Λούβη, 1988, σ.394). Με βάση τις συνθήκες που επικρατούσαν εκείνη την περίοδο, οι υπεύθυνοι για τη διαχείριση των ελληνικών εξωτερικών υποθέσεων, ερχόντουσαν αντιμέτωποι με συνεχή διλήμματα ως προς τη στρατηγική που θα οδηγούσε στην επίτευξη των στόχων της Ελλάδας (Κούμας, 2020, σ.38). Η ελληνική ηγεσία αμφιταλαντευόταν ανάμεσα σε τρεις επιλογές, οι οποίες θα συνέβαλαν στην ενίσχυση της αμυντικής θωράκισης της Ελλάδας αλλά και στην οικονομική της ανάπτυξη. Οι τρεις επιλογές ήταν: πρώτη επιλογή, η τήρηση ουδετερότητας και ίσων αποστάσεων απέναντι στις Μεγάλες Δυνάμεις, δεύτερη, μία συμμαχία με μία ή περισσότερες Μεγάλες Δυνάμεις ενώ η τρίτη επιλογή αφορούσε την ένταξη σε διακρατικούς οργανισμούς και πολυμερείς αμυντικές συσσωματώσεις (Κούμας, 2020, σ.39). Η Ελλάδα κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα κινήθηκε και προς τις τρεις αυτές κατευθύνσεις.

Ας δούμε τις σχέσεις της Ελλάδας με τις Μεγάλες Δυνάμεις, ξεκινώντας από την Αγγλία. Οι Άγγλοι είχαν βοηθήσει στην έκπτωση της Ελληνικής δυναστείας που είχε αποδειχθεί γερμανόφιλη και η τότε βασιλική οικογένεια εξορίστηκε (1924) (Κυριάκος, 1999, σ.68). Σε σχέση με την οικονομική της κατάσταση, τη δεκαετία του 1920, η Αγγλία διατήρησε την οικονομική της κυριαρχία με την τραπεζική της οργάνωση και τις πιστώσεις της στους συμμάχους. Την ίδια περίοδο, οι ΗΠΑ εισέρχονται δυναμικά στην ευρωπαϊκή οικονομική και πολιτική ζωή, με τις συμμαχικές της πιστώσεις, έχοντας σημαντικό ρόλο στην επαναλειτουργία του οικονομικού μηχανισμού της Ευρώπης. Έπειτα από τη λήξη του πολέμου, οι Αμερικανοί ζήτησαν να επιστραφούν τα συμμαχικά χρέη στο έπακρο, με την Αγγλία και τη Γαλλία να αδυνατούν να ανταποκριθούν (Λούβη, 1988, σ.394). Οι δυσκολίες που δημιούργησε η πολιτική της Αμερικής στην Ευρώπη, επηρέασαν αρκετά τη στάση των ευρωπαϊκών δυνάμεων απέναντι στην Ελλάδα και ακόμα περισσότερο, τις ελληνοαγγλικές σχέσεις. Η Αγγλία, διατηρώντας την κυριαρχία της στη Μεσόγειο και τη Μ. Ανατολή και ταυτόχρονα ελέγχοντας το Σουέζ με την Παλαιστίνη και την Αίγυπτο, αποφάσισε να ακολουθήσει μια πολιτική ουδετερότητας προς τα Βαλκάνια. Στόχος της πολιτικής αυτής, ήταν

να μην αναλαμβάνει ευθύνες, ενώ παράλληλα ήθελε να επιχειρήσει να χειραγωγήσει μια άλλη ανερχόμενη δύναμη, την Ιταλία, με την οποία πάντως επιθυμούσε να έχει άριστες σχέσεις (Λούβη, 1988, σ.395). Από την πλευρά της Αγγλίας, παρόλο που η Ελλάδα εξακολουθούσε να είναι ένας παράγοντας ζωτικής σημασίας για τη διατήρηση ασφάλειας προς το Σουέζ, η σημασία της, το 1923, για τα αγγλικά συμφέροντα δεν είναι η ίδια σε σχέση με το παρελθόν. Επιπλέον, η εκτέλεση των Έξι, σε συνδυασμό με το θέμα της συνακόλουθης πολιτικής αστάθειας, ψύχραναν τις ελληνοβρετανικές σχέσεις, με την Αγγλία να γίνεται δύσπιστη απέναντι στην Ελλάδα.

Παρόμοια πολιτική με την Αγγλία ακολούθησε και η Γαλλία όσον αφορά την Ελλάδα, με τη χώρα να είναι κατεστραμμένη οικονομικά από τον πόλεμο, διεκδικώντας με κάθε τρόπο τις γερμανικές επανορθώσεις και έχοντας ως πρωταρχικό της στόχο τη διατήρηση της ευρωπαϊκής ασφάλειας και την απομόνωση της Γερμανίας. Η εξωτερική πολιτική της Γαλλίας κυριαρχείται από τον φόβο μιας πιθανής γερμανικής εκδίκησης και έχει ως κύριο μέλημα τη δημιουργία ενός συστήματος ασφαλείας για τον οποιονδήποτε κίνδυνο από τα ανατολικά (Λούβη, 1988, σ.395). Έτσι λοιπόν, η Ελλάδα έμεινε στο περιθώριο από τους συνδυασμούς της Κεντρικής Ευρώπης, τη Μικρή Αντάντ δηλαδή που ήθελε να φτιάξει η Γαλλία. Επιπρόσθετα, η Ελλάδα βρισκόταν σε δεινή θέση διπλωματικά απέναντι στη Γιουγκοσλαβία, η οποία μετά τον πόλεμο βρέθηκε με μεγάλα εδαφικά οφέλη, έχοντας παράλληλα και την υποστήριξη της Γαλλίας (Λούβη, 1988, σ.396). Η Ελλάδα μάλιστα κατέληξε να κάνει συνεχείς υποχωρήσεις έναντι της Σερβίας στο θέμα των διαπραγματεύσεων για την ελεύθερη σερβική ζώνη της Θεσσαλονίκης και της σιδηροδρομικής γραμμής Θεσσαλονίκης-Γευγελής εξαιτίας μιας πιθανής απειλής βουλγαροσερβικής προσέγγισης εναντίον της Ελλάδας. Άλλωστε, η Γαλλία, η οποία είχε ενθαρρύνει την ίδρυση της «Μικρής Αντάντ», θεωρώντας την απαραίτητη για να αντιμετωπίσει στην Κεντρική Ευρώπη τόσο τη Γερμανία όσο και την Ιταλία, προσπαθούσε με κάθε τρόπο να ενισχύει τη θέση της Γιουγκοσλαβίας και της Ρουμανίας, προτιμητέων εταίρων της στο πλαίσιο της «Μικρής Αντάντ», αποδυναμώνοντας έτσι τη θέση της Ελλάδας στα Βαλκάνια.

Από την άλλη πλευρά, η Ιταλία του Μουσολίνι καθυστέρουσε πολύ στο να αναπτύξει μία πολιτική με σαφείς κατευθύνσεις – μόλις το 1925 καθιερώθηκε ως μια σαφώς φασιστική δικτατορία. Ο Μουσολίνι είχε γίνει υπουργός εξωτερικών όταν ανήλθε στην εξουσία το 1922, αλλά χρειάστηκε κάποια χρόνια για να εδραιώσει την εξουσία του και να πάρει τον έλεγχο της ιταλικής διπλωματίας (Ross, 2005, σ.104). Ο Μουσολίνι ήταν ένας από τους κύριους εκπροσώπους του φασιστικού κινήματος, ο εκφραστής της φασιστικής θεωρίας και ένας από

τους πιο στυγνούς δικτάτορες της μεσοπολεμικής περιόδου (Τούντα - Φεργάδη, 2003, σ.322). Στην αρχή η εξωτερική πολιτική του ήταν άτολμη και μάλλον ασταθής, καθώς κυμάνθηκε από την επιθετικότητα, όπως στην περίπτωση του επεισοδίου της Κέρκυρας που θα δούμε παρακάτω, ως τη συνδιαλλαγή, αφού συνυπέγραψε τις συνθήκες του Λοκάρνο και ορισμένα διμερή σύμφωνα με τους γείτονες της Ιταλίας στην Ευρώπη (Στεφανίδης, 1997, σ.133-134). Η πολιτική του Μουσολίνι είχε ανάγκη από εξωτερικές επιτυχίες. Οι αρχές όμως της ΚτΕ, η οποία κατηγορούνταν από τον Μουσολίνι ως «αγγλογαλλικό» όργανο, ερχόταν σε πλήρη αντίθεση με τις αρχές του επεκτατισμού της πολιτικής του Ιταλού δικτάτορα. Παράλληλα, η ιταλική διπλωματία, διακρίνοντας στο γαλλικό σύστημα ασφάλειας ένα στοιχείο γαλλικής υπεροχής στην Ευρώπη, επιχείρησε να αναπτύξει τη δική της πελατεία στην Κεντρική Ευρώπη και συγκεκριμένα στα Βαλκάνια (Λούβη, 1988, σ.396). Η Ελλάδα όμως, δεν γινόταν να συμπεριληφθεί στην ιταλική σφαίρα επιρροής, μιας και δεν εντάσσονταν σε κανένα συνδυασμό που θα βοηθούσε την Ιταλία να διαλύσει τη γαλλική επιρροή στα Βαλκάνια. Έτσι η Ελλάδα, δεν μπορούσε να στηριχτεί ούτε στην Ιταλία για βοήθεια. Με λίγα λόγια, η Ελλάδα μετά το 1923, παρόλο που είχε ανάγκη από διπλωματικά στηρίγματα, η ελληνική εξωτερική πολιτική της βρίσκεται ανήμπορη μπροστά στην απομόνωση από τις Μεγάλες Δυνάμεις, με περιορισμένες δυνατότητες ελιγμών (Λούβη, 1988, σ.397).

Η Ελλάδα λοιπόν αποφάσισε να επιζητήσει την κατοχύρωση της εδαφικής ακεραιότητας και ανεξαρτησίας της, στο πλαίσιο της εφαρμογής των αρχών της ΚτΕ. Τα προβλήματα όμως, ανάμεσα στην Ελλάδα και την ΚτΕ δεν άργησαν να κάνουν την εμφάνισή τους, κάτι που φάνηκε μέσα από την ελληνοϊταλική διένεξη του 1923 (Σβολόπουλος, 2001, σ.189-190). Συγκεκριμένα, όταν ένας Ιταλός στρατηγός βρέθηκε δολοφονημένος σε ελληνικό έδαφος, ο Μουσολίνι έσπευσε να προσβάλει και να καταλάβει την Κέρκυρα παρά τη συμβιβαστική διάθεση που έδειξε η Αθήνα. Αυτό ήταν το λεγόμενο «επεισόδιο Τελλίνι». Απέναντι σε αυτή την ανοιχτή ιταλική πρόκληση και ξεκάθαρη παραβίαση των θεσμοποιημένων διαδικασιών για την ειρηνική επίλυση των διεθνών διαφορών, η αντίδραση της ΚτΕ έδειχνε διστακτική και αντιφατική. Το περιστατικό της Κέρκυρας έμελλε να αποδείξει τις μοιραίες αδυναμίες για την τύχη του συστήματος της συλλογικής ασφάλειας. Η πρώτη, αφορούσε παραλείψεις και ασάφειες στο κείμενο του καταστατικού χάρτη της ΚτΕ και η δεύτερη, την έλλειψη αποφασιστικότητας από τις Δυνάμεις που τάχθηκαν να προασπίσουν το καθεστώς και τις αρχές της Γενεύης. Τελικά, η επιθετική πρόκληση σε βάρος της Ελλάδας επιβραβεύτηκε, με τη χώρα να καταδικάζεται στην καταβολή σοβαρής αποζημίωσης προς την Ιταλία. Ειδικότερα, η Ελλάδα αναγκάστηκε να πληρώσει 50.000.000 λιρέτες στην Ιταλία, κάτι που κατέστησε σαφές

το γεγονός ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις προσπαθούσαν να αποφύγουν με κάθε τρόπο τη σύγκρουση με την Ιταλία (Λούβη, 1988, σ.397). Η Αγγλία, γιατί θεωρούσε την Ιταλία σύμμαχο στη Μεσόγειο και η Γαλλία επειδή, κατέχοντας τη Ρουρ, δεν επιθυμούσε η ΚτΕ να ασχοληθεί με ένα παρεμφερές ζήτημα φοβούμενη τα αντίποινα της Ιταλίας στο Φιούμε.

Η ελληνική κοινή γνώμη αντιμετώπιζε την ιταλική εξωτερική πολιτική με δυσπιστία, πρωτίστως λόγω της στάσης της Ιταλίας κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής εκστρατείας και δευτερευόντως, αφενός για τη συνεχιζόμενη ιταλική κατοχή των Δωδεκανήσων και αφετέρου για τις αντιρρήσεις της Ρώμης για την εκχώρηση της Β. Ηπείρου στην Ελλάδα. Μετά και το επεισόδιο της Κέρκυρας, οξύνθηκαν τα αντιιταλικά αισθήματα μεγάλης μερίδας του λαού, καθιστώντας εξαιρετικά δύσκολη την οποιαδήποτε απόπειρα ενδυνάμωσης των διμερών δεσμών (Κλάψης, 2009, σ. 36-37).

Παρόλα αυτά όμως, σε μια περίοδο που η χώρα στον τομέα της διπλωματίας διακρίνεται από αναποφασιστικότητα και προσπάθεια αναζήτησης στηριγμάτων, η Ελλάδα θα επιχειρήσει να συμφιλιωθεί με την Ιταλία, παρά το επεισόδιο της Κέρκυρας και τη συνεχιζόμενη κατοχή της Δωδεκανήσου από τους Ιταλούς (Λούβη, 1988, σ.398). Το Υπουργείο Εξωτερικών, με επικεφαλής τον Μιχαλακόπουλο θα ακολουθήσει αυτή την πολιτική απέναντι στην Ιταλία μέχρι και την υπογραφή του ελληνοϊταλικού συμφώνου το 1928 από τον Βενιζέλο. Το επεισόδιο της Κέρκυρας αποδείχτηκε το πρώτο παράδειγμα της ήπιας πολιτικής της Ελλάδας που υπαγορευόταν από την αρχή ότι η Ελλάδα δεν είχε συμφέρον να εναντιωθεί στις Μεγάλες Δυνάμεις. Τα πρώτα σημάδια βελτίωσης ανάμεσα στις δύο χώρες φάνηκαν στις αρχές του 1924 όταν η ιταλική πρεσβεία στην Αθήνα έκανε συνεχείς προσπάθειες για να υπάρξει κατανόηση ανάμεσα στις δύο κυβερνήσεις. Το φθινόπωρο του ίδιου έτους μάλιστα, έγινε προσφορά από Ιταλό εκπρόσωπο να προσφερθούν εφόδια ανάγκης στο Ελληνικό Ναυτικό μέσα από μια Ιταλική ναυτική αποστολή, μια πρόταση βέβαια που δεν έγινε δεκτή από την ελληνική κυβέρνηση (Κlapsis, 2013a, σ.294). Παρόλα αυτά, το χάσμα ανάμεσα στις δύο χώρες άρχισε να συρρικνώνεται και αυτό φαινόταν από δηλώσεις του Ανδρέα Μιχαλακόπουλου το 1925, ο οποίος υποστήριζε πως υπήρχε ανάγκη προσέγγισης ανάμεσα σε Ελλάδα και Ιταλία για να διαφυλαχτούν τα κοινά τους συμφέροντα.

Όμως, η εφαρμογή στην πράξη των κανόνων για την Ελλάδα, θα αποδειχτεί ανίκανη να βρει στη λειτουργία της το μέσο για την κατοχύρωση της ασφάλειάς της αλλά και για την ανάπτυξη ειρηνικής συνεργασίας στο ιδιαίτερο περιβάλλον της (Σβολόπουλος, 2001, σ.192). Σίγουρα η Ελλάδα επωφελήθηκε από τη Γενεύη, για τη σύναψη με ευνοϊκούς όρους των πρώτων εξωτερικών δανείων και γενικότερα για την αρωγή της στην αποκατάσταση των προσφύγων.

Ωστόσο όμως, δεν μπορούσε να διευρύνει τους δεσμούς της με τα γειτονικά κράτη χωρίς να παραιτηθεί από τον κανόνα της ισοτιμίας ή χωρίς να υποθηκεύσει ζωτικά εθνικά συμφέροντα. Όσον αφορά στο κομμάτι των εξωτερικών δανείων, η προσφυγή στο ξένο κεφάλαιο για την εξυπηρέτηση εκτάκτων αναγκών, όπως την αποκατάσταση των προσφύγων, αποτελούσε ανάγκη αλλά συνιστούσε και επιβαρυντική υποθήκη για τη χώρα (Σβολόπουλος, 2001, σ.195). Η ανάγκη εύρεσης πόρων από το εξωτερικό θα ξεκινήσει και το θέμα των πολεμικών πιστώσεων που είχαν διατεθεί στην Ελλάδα με τις συμφωνίες του 1918 και 1919 αντίστοιχα (Λούβη, 1988, σ.398). Όσον αφορά αυτό το ζήτημα, ο Βενιζέλος θα αντιταχθεί σε αυτή τη λύση, υποστηρίζοντας πως οι συμμαχικές δυνάμεις οφείλουν στην Ελλάδα το υπόλοιπο των πιστώσεων που δεν της είχαν δοθεί λόγω της αλλαγής κυβερνήσεως τον Νοέμβριο του 1920. Ο Βενιζέλος, μαζί με τη διοίκηση της Εθνικής Τράπεζας, βρέθηκαν να αντιμετωπίζουν την άρνηση των συμμαχικών κυβερνήσεων λόγω αντιρρήσεων περί οικονομικής και πολιτικής ομαλότητας, καθώς επίσης και τη δυσφορία της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης, η οποία οφείλονταν πιθανότατα στις δύσκολες συνθήκες που επικρατούσαν στην Ευρώπη. Η απαίτηση της Ελλάδας για την πληρωμή των υπόλοιπων πιστώσεων ή ακόμη και για δάνειο, συνέπεσε με τη χειρότερη στιγμή στην Ευρώπη, καθώς οι ΗΠΑ απαιτούσαν τα συμμαχικά χρέη, η Γερμανία έπαψε να πληρώνει τις επανορθώσεις που όφειλε στους συμμάχους, ενώ η εισβολή της Γαλλίας στο Ρουρ ως αντίποινα, εξαγρίωσε την κοινή γνώμη (Λούβη, 1988, σ.399).

Ένα ακόμη παράδειγμα που φανέρωνε την επιθυμία της ελληνικής διπλωματίας να ακολουθήσει τις κατευθυντήριες γραμμές της ΚτΕ που ήταν στην ουσία οι Μεγάλες Δυνάμεις, δεν ήταν άλλο από το πρωτόκολλο του Σεπτεμβρίου του 1924. Το πρωτόκολλο αυτό υπογράφηκε ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Βουλγαρία και αναγνώριζε την ύπαρξη βουλγαρικών μειονοτήτων στην Ελλάδα. Στα πλαίσια των εργασιών της συνελεύσεως της ΚτΕ, οι αντιπρόσωποι των δύο χωρών, Πολίτης και Καλφώφ, υπέβαλαν δύο ταυτόσημες δηλώσεις προορισμένες να διευκολύνουν την εκτέλεση αμοιβαίων μειονοτικών υποχρεώσεων (Σβολόπουλος, 2001, σ.202). Σύμφωνα με τη νέα ρύθμιση, τα δύο ουδέτερα μέλη της Μικτής Επιτροπής για την ελληνοβουλγαρική μετανάστευση είχαν τη δυνατότητα να προβαίνουν απρόσκοπτα σε επιτόπιες έρευνες, να δέχονται πρόσφυγες μειονοτικών ομάδων και να ενημερώνονται άμεσα για τις σχετικές κυβερνητικές αποφάσεις. Η γνωστοποίηση αυτών των όρων της συμφωνίας, η οποία ονομάστηκε Πρωτόκολλο Πολίτη - Καλφώφ έμελλε να προκαλέσει σοβαρές ανησυχίες στους κόλπους της πολιτικής ηγεσίας αλλά και της κοινής γνώμης των Αθηνών (Σβολόπουλος, 2001, σ.203). Με πρωτοβουλία της κυβέρνησης Μιχαλακόπουλου θα μεθοδευτεί η ανάκληση της υπογραφής του πρωτοκόλλου χωρίς να

προσβληθούν οι αρχές της διεθνούς νομιμότητας. Το πρωτόκολλο Πολίτη - Καλφώφ θεωρήθηκε διπλωματικό λάθος του Ν. Πολίτη, ο οποίος είχε το πράσινο φως για ελευθερία κινήσεων από την ελληνική κυβέρνηση (Λούβη, 1988, σ.399). Τα κίνητρα όμως του διπλωματικού λάθους του Πολίτη δεν μπορούν να διευκρινιστούν με σιγουριά. Πάντως, είναι αρκετά πιθανό να υπέκυψε στις πιέσεις των Μ. Δυνάμεων, μελών της ΚτΕ, οι οποίες επιζητούσαν την άμεση λύση του ζητήματος των μειονοτήτων της Μακεδονίας, υπογράφοντας, έτσι ώστε να μην εναντιωθεί στην επιθυμία της ΚτΕ. Ήταν γνωστό πως η Ελλάδα δεν είχε την εμπιστοσύνη από τις χώρες μέλη της ΚτΕ, με τη χώρα να αναγκάζεται να χρηματοδοτήσει φιλελληνική προπαγάνδα μέσω του τύπου στη Γαλλία, ώστε να επηρεαστεί η κοινή γνώμη για το ζήτημα των πιστώσεων και του δανείου (Λούβη, 1988, σ.400). Επιπλέον, όφειλε να κερδίσει την εμπιστοσύνη της Αγγλίας η οποία έβαζε συνεχώς εμπόδια για να εκδώσει δάνειο, αιτιολογώντας την άρνησή της στην ανώμαλη ζωή που επικρατούσε στο εσωτερικό της χώρας.

Το 1925 υπήρξε μια μεγάλη αλλαγή στον εσωτερικό τομέα της χώρας και αυτή δεν ήταν άλλη από την επιβολή της δικτατορίας του Πάγκαλου, η οποία δεν έθεσε στους στόχους της την ευθυγράμμιση της διπλωματίας της με τους κανόνες της ΚτΕ. Αντιθέτως, ο Πάγκαλος θα ακολουθήσει μια αναθεωρητική εξωτερική πολιτική πέφτοντας συχνά σε αντιφάσεις, αλλά έχοντας ως βασικό μέλημα κάποια εντυπωσιακή εξωτερική επιτυχία, όπως μια νίκη σε ένα πιθανό πόλεμο με την Τουρκία. Μετά την άνοδό του στην εξουσία, έπειτα από το επιτυχημένο κίνημα τον Ιούνιο του 1925, ο Πάγκαλος στόχευσε στο να υλοποιήσει την αναθεωρητική του πολιτική (Σπέντζος, 2019-2020, σ.195). Στο πλαίσιο των μεγαλεπήβολων σχεδίων του, ο Πάγκαλος θα προχωρήσει σε μεγάλο πρόγραμμα εξοπλισμών, παρόλο που η χώρα υστερούσε οικονομικά, προσεγγίζοντας αρχικά τη Ρώμη και αργότερα το Βελιγράδι, έχοντας ως σκοπό την εξαπόλυση πολέμου εναντίον της Τουρκίας. Ο δικτάτορας ήταν μεγάλος οπαδός της Μεγάλης Ιδέας, όπως και μεγάλη μερίδα των αξιωματικών της γενιάς του, και ευελπιστούσε στην ανάκτηση της Αν. Θράκης και ίσως ακόμα και στην κατάληψη της Κωνσταντινούπολης (Σπέντζος, 2019-2020, σ.196). Έπειτα από τη Συνθήκη της Λωζάννης, τον Ιούλιο του 1923, η πολεμική περιπέτεια ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία έλαβε τέλος, με τις δύο χώρες να καλούνται να ζήσουν ειρηνικά, σεβόμενες αμοιβαία τα σύνορα (Σπέντζος, 2019-2020, σ.200). Παρόλα αυτά, ο Πάγκαλος ευελπιστούσε στο μέλλον να υπάρξει αναθεώρηση του εδαφικού καθεστώτος.

Η κυβέρνηση του Πάγκαλου, όπως είχε δηλώσει και ο ίδιος, αποτελούσε μια ολοκαίνουργια κατάσταση, από τη στιγμή που σύμφωνα με εκείνον, ο βενιζελισμός και ο κωνσταντινισμός

έπαψαν πλέον να υπάρχουν (Σπέντζος, 2019-2020, σ.201). Ο κεντρικός άξονας της πολιτικής του θα στόχευε στην αναθεώρηση της Συνθήκης της Λωζάννης και στην ανάκτηση της Αν. Θράκης αν όχι και της Δυτικής Μ. Ασίας (Βερέμης, 1982, σ.35-36). Η εφαρμογή της πολιτικής αυτής, θα οδηγούσε αργά ή γρήγορα σε μια νέα πολεμική σύγκρουση με τη γειτονική Τουρκία (Σπέντζος, 2019-2020, σ.202). Το εφιαλτικό αυτό σενάριο είχε απασχολήσει αρκετά τους Έλληνες ιθύνοντες, δεδομένου ότι η Αθήνα είχε χάσει τη στήριξη του Βελιγραδίου έπειτα από την καταγγελία της ελληνοσερβικής Συνθήκης το 1924. Ο Πάγκαλος έδειξε από νωρίς τις προθέσεις του απέναντι στην Τουρκία, καθώς σχεδόν αμέσως αφότου ανέλαβε την ηγεσία της χώρας έφερε στο προσκήνιο το γεγονός πως υπήρχαν Έλληνες κρατούμενοι πολέμου που ήταν ακόμα κάτω από τουρκική αιχμαλωσία και δούλευαν κάτω από σκληρές συνθήκες σε φάρμες της κεντρικής Μικράς Ασίας (Klapisis, 2014, σ.242). Με αυτή την κίνηση οι σχέσεις ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία άρχισαν να χειροτερεύουν. Για να μπορέσει να υλοποιήσει τα σχέδιά του ο Πάγκαλος χρειαζόταν περιστάσεις που φάνταζαν ιδανικές σε διεθνές επίπεδο (Σπέντζος, 2019-2020, σ.204). Οι περιστάσεις αυτές αφορούσαν τη διαμάχη ανάμεσα σε Αγγλία και Τουρκία, με το Λονδίνο αλλά και τη Ρώμη να φαίνονται θετικές στη στρατιωτική συνδρομή της Αθήνας σε περίπτωση που η διαμάχη κατέληγε σε ένοπλη σύρραξη. Ήταν ξεκάθαρο πως για να πετύχουν τα σχέδια του Πάγκαλου, θα έπρεπε να έχουν τη στήριξη τουλάχιστον μιας από τις Μεγάλες Δυνάμεις, η οποία ήταν ενεργή στα ζητήματα των Βαλκανίων και του Ανατολικού Αιγαίου (Klapisis, 2013a, σ.295).

Ο Πάγκαλος έθεσε ως προτεραιότητά του να προσεγγίσει τη Ρώμη, πραγματοποιώντας συνάντηση με τον υφυπουργό εξωτερικών της Ιταλίας Dino Grandi, με τις δύο πλευρές να φαίνονται θετικές στην προοπτική στενής συνεργασίας, αποβλέποντας από κοινού σε μια επιχείρηση στη Μ. Ασία. Ωστόσο όμως, οι συζητήσεις αυτές θορύβησαν το Λονδίνο, το οποίο ξεκαθάρισε πως δεν θα έμενε αδιάφορο, όπως και οι υπόλοιπες Μεγάλες Δυνάμεις που υπέγραψαν τη Συνθήκη της Λωζάννης, σε περίπτωση που η συμφωνία Ελλάδας και Ιταλίας κινούνταν ενάντια σε τρίτο κράτος, δηλαδή την Τουρκία. Στη συνέχεια, δεν υπήρξε περαιτέρω συνάντηση ανάμεσα σε Grandi και την ελληνική ηγεσία, όμως οι συνθήκες για μια ελληνοϊταλική προσέγγιση και η δημιουργία ενός κοινού μετώπου έναντι της Άγκυρας έδειχναν ευνοϊκές (Σπέντζος, 2019-2020, σ.204). Από την άλλη πλευρά, η Τουρκία ανησυχούσε ιδιαίτερα λόγω της Ιταλίας, μιας και ο Μουσολίνι είχε κάνει δηλώσεις για μια πιθανή επέκταση της Ιταλίας στην Ανατολή, με αποτέλεσμα να υπάρχει μεγάλη καχυποψία από τους Τούρκους (Klapisis, 2014, σ.244). Επιπλέον, το γεγονός πως οι Ιταλοί είχαν στην κατοχή τους τα Δωδεκάνησα, μέσω των οποίων θα μπορούσε να υπάρξει πιθανή στρατιωτική

ιταλική εισβολή στις Μικρασιατικές ακτές, έκανε την ανασφάλεια της Τουρκίας ακόμα μεγαλύτερη. Η Άγκυρα θεωρούσε τη φασιστική Ιταλία κίνδυνο για την εθνική ασφάλεια και την εδαφική ακεραιότητα της Τουρκίας.

Στο ζήτημα των διαπραγματεύσεων ανάμεσα σε Λονδίνο και Άγκυρα για τη Μοσούλη, η έλλειψη προόδου ώθησε τον Πάγκαλο να επισπεύσει τις στρατιωτικές του προετοιμασίες, έχοντας σίγουρη τη σύρραξη με την Τουρκία. Για αυτό τον λόγο, ο δικτάτορας έστειλε αντιπρόσωπο στη Ρώμη τον Μάρτιο του 1926, με στόχο την εξασφάλιση οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας αλλά και την επίτευξη συμφώνου με την Ιταλία. Το ταξίδι αυτό δεν έφερε τα αποτελέσματα που επιθυμούσε ο Πάγκαλος, μιας και ο Μουσολίνι, παρόλο που επιθυμούσε στενές σχέσεις με την Αθήνα και εκπονούσε σχέδια κατά της Τουρκίας, δεν ήταν διατεθειμένος να υπογράψει συμφωνία συμμαχίας, γιατί δεν ήθελε να δεσμευτεί. Βασικό ρόλο στην όλη συζήτηση είχε το Λονδίνο, με τις δύο πλευρές -Ελλάδα και Ιταλία- να παραδέχονται πως οι σχέσεις με την Αγγλία αποτελούσαν βασική προτεραιότητα για την κάθε μία ξεχωριστά. Οι δύο χώρες δεν ήθελαν να κάνουν το οτιδήποτε που θα προκαλούσε την επιφύλαξη των Βρετανών. Αυτή η παραδοχή έδειχνε πως το σχέδιο του Πάγκαλου έχρηζε πρώτα βρετανικής έγκρισης (Σπέντζος, 2019-2020, σ.206-207). Η ακριβής έκταση της συνεργασίας ανάμεσα σε Ελλάδα και Ιταλία ήταν άγνωστη στον υπόλοιπο κόσμο, μέχρι και τον Μάιο του 1926, όταν μέσα από άρθρα του διεθνή Τύπου μαθεύτηκε πως Αθήνα και Ρώμη δεσμεύτηκαν για κοινή επιχείρηση στην Μ. Ασία (Σπέντζος, 2019-2020, σ.208). Αυτά τα δημοσιεύματα θορύβησαν σε μεγάλο βαθμό την Άγκυρα, αλλά η Ιταλία καθησύχασε τους Τούρκους. Από την άλλη, η Αγγλία εκμεταλλευόμενη τις ανησυχίες των Τούρκων έκανε γνωστό πως από τη στιγμή που το ζήτημα της Μοσούλης παρέμενε άλυτο, δεν είχε σκοπό να συγκρατήσει τους εχθρούς της. Με τα νέα δεδομένα που αντιμετώπιζε η Άγκυρα, σε συνδυασμό με τις πιέσεις που δεχόταν από τη Σοβιετική Ένωση και τις δυτικές Μεγάλες Δυνάμεις, αποφάσισε να αποδεχτεί την απόφαση της ΚτΕ για την παραχώρηση της Μοσούλης στο Ιράκ (Σπέντζος, 2019-2020, σ.208-209). Μετά από αυτές τις εξελίξεις, η προοπτική ενός μετώπου Ελλάδας-Ιταλίας-Αγγλίας ή έστω Αθήνας- Ρώμης έναντι στην Τουρκία, φάνηκε να ατονεί, έπειτα από την απόφαση της Άγκυρας να κάνει πίσω στο θέμα της Μοσούλης και να αποδεχθεί τη συμπερίληψη της περιοχής στο βρετανικό -τότε- προτεκτοράτο του Ιράκ.

Σε μια τελευταία απέλπιδα προσπάθεια να προχωρήσει σε πολεμική αναμέτρηση με την Τουρκία, ο Πάγκαλος ενέδωσε στις απαιτήσεις του Βελιγραδίου για να υπογράψει τις συμφωνίες του Αυγούστου του 1926, ευελπιστώντας στη στήριξη της Γιουγκοσλαβίας (Σπέντζος, 2019-2020, σ.211). Οι συμφωνίες αυτές αφορούσαν την ελεύθερη ζώνη της

Θεσσαλονίκης και τη σιδηροδρομική γραμμή Θεσσαλονίκης-Γευγελής, όπου σύμφωνα με τις οποίες η Ελλάδα παραχωρούσε στη Γιουγκοσλαβία ένα μεγάλο τμήμα του λιμανιού της Θεσσαλονίκης (Λούβη, 1988, σ.400). Όταν έγινε γνωστό το περιεχόμενο των συμφωνιών αυτών, ήρθαν μεγάλες αντιδράσεις από το σύνολο των κοινωνικών ομάδων. Ειδικότερα, ως προς το ζήτημα της σιδηροδρομικής γραμμής, ο Βενιζέλος υποστήριζε πως η Ελλάδα δεν μπορούσε να δεχθεί την επιτροπή ελέγχου βάσει των συμφωνιών του 1926, η οποία αποτελούνταν από έναν Έλληνα, έναν Γιουγκοσλάβο και έναν Γάλλο, αλλά θα έπρεπε η Ελλάδα να προτείνει διορισμό αντιπροσώπου της ΚτΕ ως διαιτητή, ο οποίος θα έδρευε στη Θεσσαλονίκη και θα αναλάμβανε να επιλύει επί τόπου οποιοδήποτε πρόβλημα προέκυπτε στη λειτουργία της γραμμής (Κλάψης, 2009, σ.111). Οι μεγαλύτερες αντιδράσεις ήταν εκείνες από την πλευρά του στρατού, που οδήγησαν τελικά στην ανατροπή του δικτάτορα στις 21 Αυγούστου (Σπέντζος, 2019-2020, σ.212). Η ανατροπή αυτή απέτρεψε την εφαρμογή των ριψοκίνδυνων για τα ελληνικά συμφέροντα συμφωνιών, οι οποίες ακυρώθηκαν από τη Βουλή ένα χρόνο αργότερα. Η δικτατορία του Πάγκαλου διακινδύνεψε σε μεγάλο βαθμό τα εθνικά συμφέροντα της χώρας για χάρη ενός πολέμου ρεβάνς με την Τουρκία.

Η πτώση του καθεστώτος Πάγκαλου πάντως, προκάλεσε ανακούφιση σε μεγάλο βαθμό στους βρετανικούς κύκλους καθώς, εξαιτίας της πολιτικής του ιδρυτή της στρατιάς του Έβρου, ήταν δυνατό να δυναμιτιστεί το καθεστώς της ειρήνης και ασφάλειας (Σπέντζος, 2019-2020, σ.213-214). Η πολιτική διατήρησης του status quo της Λωζάννης, η οποία ήταν και η βάση της εξωτερικής πολιτικής των προηγούμενων κυβερνήσεων προ δικτατορίας, συνεχίστηκε από τα τέλη του 1926 με τη συγκρότηση της Οικουμενικής Κυβέρνησης Αλέξανδρου Ζαΐμη και με υπουργό των Εξωτερικών τον Ανδρέα Μιχαλακόπουλο. Η συγκρότηση τον Δεκέμβριο του 1926 της οικουμενικής κυβέρνησης υπό τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, μετά το σύντομο διάστημα της υπηρεσιακής κυβέρνησης του στρατηγού Γεωργίου Κονδύλη, συνιστούσε αποφασιστικό βήμα για την επάνοδο της ελληνικής διπλωματίας στην οδό της σύνεσης και του ρεαλισμού. Το ευρύ φάσμα του κυβερνητικού συνασπισμού, τόσο με βενιζελικά όσο και με αντιβενιζελικά κόμματα, έδινε στη νέα κυβέρνηση τη δυνατότητα να εφαρμόσει μία ενιαία εξωτερική πολιτική. Επιπρόσθετα, η ανάληψη του Υπουργείου των Εξωτερικών από τον Ανδρέα Μιχαλακόπουλο, δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για μία δυναμικότερη παρουσία της Αθήνας στο διεθνές πεδίο (Κλάψης, 2009, σ.40).

Η επιστροφή στην υποταγή της εξωτερικής πολιτικής στην Κοινωνία των Εθνών ήταν πλέον γνωστό πως δεν λειτουργούσε σωστά (Λούβη, 1988, σ.401). Η ΚτΕ δεν κατάφερε να διατηρήσει την ειρήνη και να θέσει σε λειτουργία τους μηχανισμούς της συλλογικής

ασφάλειας, ενώ επίσης, η εξωτερική πολιτική του Πάγκαλου αποδείχτηκε καταστροφική για την ελληνική διπλωματία. Ταυτόχρονα όμως, ήταν απαραίτητη η υποταγή της οικονομικής πολιτικής στην ΚτΕ και συγκεκριμένα στην Αγγλία, από την οποία η Ελλάδα εξαρτιόταν για να πάρει δεύτερο δάνειο που ήταν αναγκαίο για την αποκατάσταση των προσφύγων και τη σταθερότητα της οικονομίας της (Λούβη, 1988, σ.402). Η Αγγλία από τη μεριά της, επιζητούσε την επιστροφή των πολεμικών χρεών της Ελλάδας ώστε να της δώσει νέο δάνειο. Ήταν ξεκάθαρο πως χωρίς κάποιο συμβιβασμό από την πλευρά της Ελλάδας, η εγγλέζικη αντιπροσωπεία στην Κοινωνία των Εθνών θα έβρισκε την οποιαδήποτε πρόφαση για να μη δώσει το δάνειο. Ο Βενιζέλος, όπως αναφέρθηκε και πρότερα, ήταν αντίθετος με τον συμβιβασμό υποστηρίζοντας πως η Ελλάδα πρέπει να διεκδικήσει το υπόλοιπο των συμμαχικών πιστώσεων που της όφειλαν οι δυτικές δυνάμεις. Εν τέλει, ο Βενιζέλος παραιτήθηκε από τις διαπραγματεύσεις και τελικά τον Απρίλιο του 1927 επήλθε συμφωνία για τον διακανονισμό του πολεμικού χρέους (Λούβη, 1988, σ.403). Στη συνέχεια, η Ελλάδα, υποκύπτοντας στις απαιτήσεις της Αγγλίας για τη δημιουργία ενός ξεχωριστού Εκδοτικού Ιδρύματος, έκανε αίτηση για δάνειο στην ΚτΕ, η οποία και εγγυήθηκε για το ποσό ύψους 9 εκατομμυρίων λιρών.

Στο ίδιο χρονικό διάστημα, οι σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και τη Γαλλία περνούσαν από μια περίοδο κρίσιμης δοκιμασίας, καθώς η μετάθεση του γαλλικού ενδιαφέροντος προς την κεντροανατολική Ευρώπη έφερε την εξασθένηση της πάλαι ποτέ στενής συνεργασίας ανάμεσα στις δύο χώρες (Σβολόπουλος, 2001, σ.207). Η χαλάρωση των πολιτικών δεσμών των δύο χωρών συνυφαινόταν και με τη διάσταση πάνω σε διμερή οικονομικά ζητήματα. Ειδικότερα, η σοβαρή αντιδικία με αφορμή τον διακανονισμό των πολεμικών χρεών έλαβε ιδιαίτερη οξύτητα όταν η γαλλική κυβέρνηση πρόβαλε ως όρο την ικανοποίηση των απαιτήσεών της για τη χορήγηση ενός εξωτερικού δανείου. Τελικά, η εξομάλυνση της διαφοράς επήλθε τον Δεκέμβριο του 1927, όταν έπειτα από αγγλοϊταλική πίεση το Παρίσι δέχτηκε την προσφυγή στη διαιτησία (Σβολόπουλος, 2001, σ. 208).

Η άμβλυνση της αλληλεγγύης με τη Γαλλία, σε συνδυασμό με τις βελτιωμένες σχέσεις με την Αγγλία, ενίσχυσαν βαθμιαία την ιδέα προσέγγισης με την Ιταλία, όπου μετά την πτώση του Πάγκαλου, η Ρώμη είχε σπεύσει να προτείνει τη σύναψη συμφώνου διαιτησίας. Η συμφωνία εμπορικής συνθήκης που υπογράφηκε τον Νοέμβριο του 1926, έφερε προοπτικές για στενότερη οικονομική συνεργασία, ενώ ταυτόχρονα έδινε στον Μουσολίνι την ευκαιρία να υπογραμμίσει την ανάγκη για διμερή πολιτική συνεννόηση. Παρά το ιταλικό ενδιαφέρον που υπήρχε, η Αθήνα εμφανιζόταν διστακτική απέναντι στο ενδεχόμενο σύναψης συμφώνου

φιλίας με τη Ρώμη, καθώς, όπως εξηγούσε ο Μιχαλακόπουλος, οι επιφυλάξεις της Αθήνας σχετίζονταν κυρίως με την πιθανότητα αντίδρασης, αφενός της Τουρκίας και της Γιουγκοσλαβίας και αφετέρου της Γαλλίας. Οι αντιρρήσεις της γαλλικής κυβέρνησης στο ενδεχόμενο ελληνοϊταλικής προσέγγισης δεν ήταν άσχετες με τον γαλλοϊταλικό ανταγωνισμό, ο οποίος μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου είχε λάβει οξύτερες διαστάσεις (Κλάψης, 2009, σ.146).

Η εκδήλωση των φιλικών ιταλικών διαθέσεων έφερε ενθαρρυντικές προοπτικές για να οδηγηθεί επιτέλους η χώρα στην έξοδο από το πλέγμα της απομονώσεως από το οποίο ταλαιπωρούνταν τόσα χρόνια. Οι βάσεις για να αναπτυχθούν οι σχέσεις ανάμεσα σε Ελλάδα και Ιταλία ήταν βασική προτεραιότητα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Τον Δεκέμβριο του 1927 μάλιστα, ο Μιχαλακόπουλος επισκέφτηκε τη Ρώμη και συνάντησε τον Μουσολίνι, όπου τελικά οι συνομιλίες ανάμεσα στους δύο άντρες ήταν αυτές που έθεσαν τις βάσεις για την πολιτική προσέγγιση των δύο χωρών (Σβολόπουλος, 2001, σ. 208). Ο αχαιός πολιτικός ήταν αυτός που προετοίμασε το έδαφος για την προσέγγιση ανάμεσα στη Ρώμη και στην Αθήνα, μια πολιτική η οποία από το 1928, όταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος ανέλαβε χρέη πρωθυπουργού, τέθηκε σε πρακτική εφαρμογή (Κούμας, 2017, σ.82).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η Περίοδος Σταθερότητας 1928 – 1932

Τα πέντε πρώτα χρόνια του Μεσοπολέμου για την Ελλάδα χαρακτηρίζονταν από την πολιτική αστάθεια που επικρατούσε στο εσωτερικό της χώρας. Για πρώτη φορά λοιπόν στον Μεσοπόλεμο, έφτασε μια περίοδος πολιτικής σταθερότητας, με τον Ελευθέριο Βενιζέλο να αναλαμβάνει να ηγηθεί της χώρας, με την κυβέρνησή του να διαρκεί για τέσσερα χρόνια, μέχρι και το 1932. Το καλοκαίρι του 1928, ο Ελευθέριος Βενιζέλος έθεσε ως στόχο να αναμορφώσει ριζικά, τόσο την εσωτερική, οικονομική, κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα της χώρας, όσο και την εξωτερική πολιτική και διεθνή θέση της (Χατζηβασιλείου, 2005, σ.307). Για να μπορέσει να πετύχει μια εσωτερική ανασυγκρότηση, ο Βενιζέλος θα βασιζόταν σε μια δυναμική εξωτερική πολιτική, ικανή να διασφαλίσει την ανεξαρτησία της χώρας αλλά και την εδαφική της ακεραιότητα. Έτσι, θα δημιουργούνταν το απαραίτητο αίσθημα ασφάλειας, το οποίο θα συνιστούσε και το υπόβαθρο για την οικονομική ανάπτυξη, αλλά και θα μπορούσε να αναδιοργανώσει τις εξωτερικές οικονομικές σχέσεις του κράτους.

Από την άλλη πλευρά, η αναμόρφωση της διεθνούς θέσης της Ελλάδας του 1928, αποτελούσε στόχο εξαιρετικά ευρύ. Οι βασικές αντιλήψεις του Έλληνα πρωθυπουργού δεν ήταν αντίθετες με τις κατευθυντήριες αρχές της διπλωματικής δραστηριότητας του Ανδρέα Μιχαλακόπουλου (Σβολόπουλος, 2014, σ.183). Ο Βενιζέλος στόχευε στην ενδυνάμωση του ρόλου και στο σεβασμό των συλλογικών διαδικασιών της ΚτΕ, ενώ παράλληλα δεν παραγνώριζε την ανάγκη για την ένταξη της Ελλάδας στο σύστημα ισορροπίας που έτεινε να διαμορφωθεί σε συνάρτηση με την ένταση των διεθνών ανταγωνισμών. Ο πρωθυπουργός αντιλαμβανόταν ότι για να μπορέσει να επιτευχθεί τόσο η αποκατάσταση της διαπραγματευτικής ισχύος στο ιδιαίτερο γειτονικό περιβάλλον, όσο και η διασφάλιση των γενικότερων διεθνών συμφερόντων της χώρας, ήταν απαραίτητος ο επαναπροσδιορισμός των σχέσεων με τις Μεγάλες Δυνάμεις. Υπήρχαν βασικά προβλήματα στα οποία καλούνταν να δώσει απαντήσεις ο ηγέτης των Φιλελευθέρων μετά το 1928, όπως το τί εκπροσωπούσε η Ελλάδα στο διεθνές σκηνικό και κυρίως στην Ευρώπη, έπειτα από τη Μικρασιατική Καταστροφή (Χατζηβασιλείου, 2005, σ.308). Επιπλέον, ποια θα ήταν η θέση που θα διεκδικούσε και ποιους στρατηγικούς εταίρους θα προσέγγιζε για να πετύχει τους στόχους που έθεσε. Ο Βενιζέλος πάντως βασίστηκε στο έργο που είχε προηγουμένως επιτελεσθεί στον εξωτερικό τομέα από τη λεγόμενη Οικουμενική κυβέρνηση του Αλέξανδρου Ζαΐμη και του υπουργού Εξωτερικών Ανδρέα Μιχαλακόπουλου (Χατζηβασιλείου, 2005, σ.309). Η προετοιμασία σημαντικών διπλωματικών πρωτοβουλιών της προηγούμενης κυβέρνησης, όπως η προσέγγιση με την Ιταλία αλλά και η πραγματοποίηση

σειράς επαφών με την Τουρκία, αν και δεν επέλυσαν τα προβλήματα, παρόλα αυτά δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη μιας νέας πολιτικής.

Κατά το πρώτο έτος της νέας κυβερνητικής του θητείας, ο πρωθυπουργός επέβλεψε προσωπικά την εξέλιξη της εξωτερικής πολιτικής και ήταν ο ίδιος ο οποίος εκτέλεσε τους βασικούς χειρισμούς και τις διεθνείς επαφές (Χατζηβασιλείου, 2005, σ.311). Οι κατευθυντήριες γραμμές της εξωτερικής πολιτικής του Ελευθερίου Βενιζέλου ήταν τρεις (Στεφανίδης και Κούμας, 2021, σ.1). Αρχικά, να υπάρξει ισορροπία στις σχέσεις με τις Μεγάλες Δυνάμεις, με την αποκατάσταση των σχέσεων της Ελλάδας με την Ιταλία, αλλά και να υπάρξει βελτίωση στις αντίστοιχες με την Αγγλία και τη Γαλλία. Επιπρόσθετα, να αποκατασταθούν οι σχέσεις με τους Βαλκάνιους γείτονες (Γιουγκοσλαβία, Τουρκία, Βουλγαρία) και να αποφύγει την εξάρτηση από μία εκ των Μεγάλων Δυνάμεων, γιατί κάτι τέτοιο θα μπορούσε να μπλέξει τη χώρα σε ένα νέο ευρωπαϊκό πόλεμο.

Όταν ο Βενιζέλος πήρε την εξουσία το 1928, βρέθηκε αντιμέτωπος με μια νέα γενεά Βρετανών πολιτικών (Καραμανλής, 1995, σ.161). Παρόλα αυτά, ο Έλληνας ηγέτης χρειάστηκε πολύ λίγο χρόνο για να αποκτήσει φιλικές σχέσεις μαζί τους. Η αγγλοφιλία του ήταν αδιαφιλονίκητη, ακόμα και όταν κάποιες φορές υπήρχε μεγάλη διάσταση απόψεων. Εν τούτοις, υπήρξε μια σημαντική μεταβολή, η οποία σημειώθηκε στο ρόλο που έπαιζε το Λονδίνο στα Βαλκάνια (Καραμανλής, 1995, σ.162). Πριν από την έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η Αγγλία παρακολουθούσε στενά και αντιδρούσε αναλόγως στις εξελίξεις που συνέβαιναν στην περιοχή. Η ανησυχία της ρωσικής επέκτασης, σε βάρος της παρακμάζουσας Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, έκανε τη Βρετανία αρκετά ευαίσθητη στις διάφορες τοπικές εξελίξεις. Όμως πλέον, η πολιτική της Βρετανίας είχε αλλάξει και δεν ήταν πρόθυμη να αναλαμβάνει σοβαρές υποχρεώσεις, αλλά απλά να παρακολουθεί τις εξελίξεις, αποφεύγοντας την άμεση ανάμειξη σε ότι αφορά τα Βαλκάνια. Εξαιτίας αυτής της στάσης, ο Βενιζέλος το μόνο που μπορούσε να κάνει ήταν να κρατά ενήμερους τους Άγγλους, σε ότι αφορά την εξωτερική πολιτική του, φροντίζοντας παράλληλα να μην βλάπτονται τα βρετανικά συμφέροντα.

Αρχική προτεραιότητα της εξωτερικής πολιτικής ήταν η προσέγγιση με την Ιταλία και γι' αυτό στις 23 Σεπτεμβρίου 1928, ο Βενιζέλος επισκέφθηκε τη Ρώμη και υπέγραψε τη συνθήκη φιλίας, συνδιαλλαγής και διακανονισμού με τον Μουσολίνι (Στεφανίδης και Κούμας, 2021, σ.2). Οι δύο χώρες ανέλαβαν την υποχρέωση να παραμείνουν ουδέτερες στο ενδεχόμενο απρόκλητης επίθεσης από μια τρίτη δύναμη αλλά και να παράσχουν πολιτική και διπλωματική υποστήριξη όταν τα συμφέροντα ενός από τους συμβαλλόμενους απειλούνταν, συνέπεια βίαιων εισβολών προερχομένων έξωθεν. Το ελληνοϊταλικό Σύμφωνο Φιλίας είχε πενταετή

διάρκεια, με δυνατότητα αυτόματης ανανέωσης αν δεν καταγγελλόταν έξι μήνες πριν τη λήξη του (Χατζηβασιλείου, 2005, σ.311). Το σύμφωνο αυτό δεν ήταν μια προωθημένη διεθνής συμφωνία αλλά ένα κλασσικό για την εποχή Σύμφωνο Φιλίας, το οποίο δεν δημιούργησε ούτε κάποια συμμαχία, ούτε προνομιακές υποχρεώσεις ανάμεσα στις δύο χώρες έναντι άλλων. Γι' αυτό και έπειτα από τη συνομολόγηση του συμφώνου, όταν ο Μουσολίνι πρότεινε τη σύναψη ελληνοϊταλικής συμμαχίας, ο Βενιζέλος απέρριψε την πρόταση εμμένοντας στην αρχή της ίσης φιλίας με την Αγγλία και τη Γαλλία (Στεφανίδης και Κούμας, 2021, σ.2). Επιπλέον, απέρριψε την παροχή έγγραφης ιταλικής εγγύησης για τη διασφάλιση της ελληνικής κυριαρχίας στη Μακεδονία, ώστε να μη δοθεί η εντύπωση περί ύπαρξης μυστικών συμφωνιών. Μία ενδεχόμενη συμμαχική σχέση με την Ιταλία θα αποξένωνε την Ελλάδα από τη Βρετανία και κυρίως από τη Γαλλία, ενώ η ιταλική εγγύηση που αναφέρθηκε προηγουμένως, θα αντιμετωπιζόταν ως εχθρική πράξη από τη Γιουγκοσλαβία και κατ' επέκταση από το Παρίσι (Χατζηβασιλείου, 2005, σ.312). Η ελληνοϊταλική προσέγγιση αποδείχτηκε πολύ σημαντική στο κομμάτι βοήθειας των προβλημάτων της Ελλάδας με την Τουρκία (Klapisis, 2013a, σ.297). Για ενάμιση χρόνο, η Ρώμη έπαιξε τον ενεργό ρόλο του διαμεσολαβητή στις συζητήσεις ανάμεσα σε Αθήνα και Άγκυρα που αφορούσαν τις ελληνοτουρκικές εκκρεμότητες που ήταν αποτέλεσμα της ανταλλαγής πληθυσμών από τη Συνθήκη της Λωζάννης. Η ιταλική παρέμβαση βοήθησε στην υπογραφή του ελληνοτουρκικού Οικονομικού Συμφώνου τον Ιούνιο του 1930, το οποίο ρύθμιζε τις εκκρεμότητες που είχαν δημιουργηθεί. Το σύμφωνο αυτό σήμανε την αρχή μιας περιόδου φιλίας και συνεργασίας ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία (Κούμας, 2017, σ.170). Η συμμετοχή των δύο χωρών στο Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934, καθώς και η συνομολόγηση νέας ελληνοτουρκικής συνθήκης τον Απρίλιο του 1938, ήταν φυσικό επακόλουθο του κλίματος εμπιστοσύνης και συνεννόησης που είχε δημιουργηθεί ανάμεσα στα δύο κράτη. Το κλίμα αυτό διατηρήθηκε εξαιτίας της αποδοχής της βενιζελικής πολιτικής από τις αντιβενιζελικές κυβερνήσεις των ετών 1933-1941.

Το κύριο μέλημα του Βενιζέλου έπειτα από την υπογραφή του Συμφώνου, ήταν να καταστήσει αμέσως σαφές πως το ελληνοϊταλικό Σύμφωνο Φιλίας δεν στρεφόταν εναντίον οποιασδήποτε τρίτης χώρας και δεν συνοδευόταν από πρόσθετες μυστικές δεσμεύσεις. Από τον Αύγουστο κιόλας, είχε ενημερώσει τη Γαλλία και την Αγγλία ως προς τη θέλησή του για να συνάψει το συγκεκριμένο σύμφωνο, ενώ επίσης κοινοποίησε το τελικό κείμενο στις δύο Μεγάλες Δυνάμεις, όπως και στη Γιουγκοσλαβία, όταν αυτό οριστικοποιήθηκε. Αμέσως μετά την υπογραφή του ελληνοϊταλικού συμφώνου, ο Βενιζέλος αποφάσισε να επισκεφτεί ο ίδιος προσωπικά το Παρίσι και το Λονδίνο. Στις 26 Σεπτεμβρίου και μέχρι και τις 29 του μήνα, ο

Βενιζέλος πήγε στο Παρίσι για να ενημερώσει τη γαλλική ηγεσία ως προς το περιεχόμενο της ελληνοϊταλικής συμφωνίας αλλά και να προωθήσει την αναθέρμανση των ελληνογαλλικών σχέσεων (Στεφανίδης και Κούμας, 2021, σ.3). Εκεί, εξήγησε στους Γάλλους και συγκεκριμένα στον υπουργό των Εξωτερικών Αριστίντ Μπριάν, με λεπτομέρειες, τη νέα του πολιτική προς την Ιταλία, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι η Αθήνα δεν συγκροτούσε μια προνομιακή ή συμμαχική σχέση με τη Ρώμη (Χατζηβασιλείου, 2005, σ.312). Αντίθετα, σκοπός του ήταν η αποκατάσταση των σχέσεων της Ελλάδας με την Ιταλία ώστε να υπάρξει μεγαλύτερη ευκολία στην επίλυση των ενδοβαλκανικών διαφορών. Μετά το Παρίσι, μια μέρα αργότερα, στις 30 Σεπτεμβρίου του 1928, ο Βενιζέλος επισκέφτηκε το Λονδίνο προκειμένου να καθησυχάσει την οποιαδήποτε ανησυχία της βρετανικής κυβέρνησης για την πολιτική του έναντι της Ιταλίας (Στεφανίδης και Κούμας, 2021, σ.3). Οι επισκέψεις του πρωθυπουργού σε Παρίσι και Λονδίνο αναδείκνυαν την εμμονή στην ένταξη του συστήματος της νέας ισορροπίας που επιζητούσε ο Βενιζέλος στο επίπεδο των νέων σχέσεων με τις Μεγάλες Δυνάμεις (Σβολόπουλος, 2014, σ.184). Η εξασφάλιση της ευμενούς αντίδρασης της Γαλλίας και της Βρετανίας υπήρξε οργανικό τμήμα της όλης διπλωματικής πρωτοβουλίας του ηγέτη των Φιλελευθέρων και η δεύτερη μεγάλη επιτυχία του (Χατζηβασιλείου, 2005, σ.312). Αυτές ήταν και οι επιτυχίες οι οποίες άνοιξαν τον δρόμο ώστε να τοποθετηθούν οι σχέσεις με τους Γιουγκοσλάβους σε νέες βάσεις.

Ένας από τους κυριότερους λόγους που ο Βενιζέλος απέρριψε μια προνομιακή σχέση με την Ιταλία, ήταν γιατί ήλπιζε πως, περιορίζοντας το εύρος προσέγγισης με τη Ρώμη, αυτό θα οδηγούσε στην εξομάλυνση των σχέσεων και με το Βελιγράδι. Όντως, μετά από γαλλική παρέμβαση, τα προβλήματα που αντιμετώπιζε η Ελλάδα με τη Γιουγκοσλαβία εξομαλύνθηκαν, με την αποκατάσταση των ελληνογιουγκοσλαβικών σχέσεων (Σβολόπουλος, 1974, σ.133). Συγκεκριμένα, αυτό έγινε όταν η Γαλλία συμβούλευσε το Βελιγράδι να μειώσει τις απαιτήσεις του απέναντι στην Ελλάδα ως προς την ελεύθερη ζώνη του λιμένα της Θεσσαλονίκης (Χατζηβασιλείου, 2005, σ.313). Με τη σειρά τους, οι Γιουγκοσλάβοι απέσυραν τις απαιτήσεις τους και δεν επέμειναν στην σύναψη μιας ελληνογιουγκοσλαβικής συμμαχίας γιατί κάτι τέτοιο θα παραβίαζε τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει η Ελλάδα με το ελληνοϊταλικό Σύμφωνο. Τελικά, στις 17 Μαρτίου του 1929, οι δύο χώρες έλυσαν τις διαφορές τους με την υπογραφή πέντε πρωτοκόλλων που ρύθμιζαν με τρόπο ικανοποιητικό για την Ελλάδα το ζήτημα της Θεσσαλονίκης. Επιπλέον, δέκα μέρες αργότερα, Ελλάδα και Γιουγκοσλαβία σύναψαν ελληνογιουγκοσλαβικό Σύμφωνο Φιλίας, ανάλογο με το ελληνοϊταλικό, και για μια ακόμη φορά η ελληνική πλευρά φρόντισε να μη δοθεί η εντύπωση

μιας προνομιακής σχέσης ανάμεσα στις δύο χώρες, εξηγώντας τη στάση της στους Ιταλούς. Η αρχή των ίσων αποστάσεων από δυνητικούς συνασπισμούς τηρήθηκε απαρέγκλιτα.

Μέσα από την εξωτερική της πολιτική, η Ελλάδα κατάφερε να μπορεί να διευρύνει συνεργασίες σε ευρύτερη ευρωπαϊκή κλίμακα με την εφαρμογή της νέας στρατηγικής της χώρας (Σβολόπουλος, 2014, σ.186). Η Ελλάδα κατάφερε να ενισχύσει και τη διαπραγματευτική της δύναμη, κάτι που επιβεβαιώθηκε στη Συνδιάσκεψη της Χάγης για τις επανορθώσεις. Τον Γενάρη του 1930, χάρη στη στήριξη της Ρώμης και του Λονδίνου, οι απαιτήσεις της Ελλάδας για τις αποζημιώσεις από τις καταστροφές του πολέμου ικανοποιήθηκαν σε μεγάλο βαθμό κατά τη διάρκεια της συνδιάσκεψης της Χάγης (Στεφανίδης και Κούμας, 2021, σ.3). Η Ελλάδα κατάφερε να αποκτήσει την ετήσια είσπραξη των 9.000.000 μάρκων από τις γερμανικές επανορθώσεις. Η εξέλιξη στις σχέσεις της Ελλάδας με τις Μεγάλες Δυνάμεις ήταν άρρηκτα συνυφασμένη με τον αγώνα της ελληνικής κυβέρνησης για την οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας (Σβολόπουλος, 2014, σ.186). Η δημιουργία υποδομής για την ενίσχυση της παραγωγικότητας αλλά και για την εκβιομηχάνιση, είχαν ως προϋπόθεση την προσέλκυση ξένου επενδυτικού κεφαλαίου. Επιπλέον, μέσα από την εξασφάλιση της εύνοιας αλλά και της βοήθειας που παρείχε η Ρώμη, έθεσε τις βάσεις για την εξουδετέρωση των πιέσεων και την προώθηση εποικοδομητικού διαλόγου με τις γειτονικές κυβερνήσεις και ιδιαίτερα με τη Γιουγκοσλαβία και την Τουρκία.

Το άλλο μεγάλο θέμα που είχε να αντιμετωπίσει ο Βενιζέλος και αφορούσε την Ιταλία και την Αγγλία, είχε να κάνει με τα Δωδεκάνησα και την Κύπρο (Σβολόπουλος, 2014, σ.189). Ο πρωθυπουργός γνώριζε, πως η κάθε απελευθερωτική κίνηση αλύτρωτων αδελφών, ενώ δεν είχε τη δυνατότητα να εκβιάσει την υποχώρηση της Ιταλίας και της Μ. Βρετανίας, θα έβαζε σε κίνδυνο τις εδραίες βάσεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Παρόλα αυτά, η ελληνική κυβέρνηση δεν παρέλειπε με βάση τις δυνατότητές της, να υιοθετεί κάθε δυνατή ενέργεια η οποία θα μπορούσε να ενισχύσει τη θέση του ελληνικού στοιχείου και να διευκολύνει την εξέλιξη προς την ενωτική λύση. Η Δωδεκάνησος είχε καταληφθεί από την Ιταλία το 1911 και παρόλο που υπήρξαν ενδείξεις πως η Ιταλία ίσως παραχωρούσε τα νησιά στην Ελλάδα, τελικά με τη Συνθήκη της Λωζάννης του 1923, τα κράτησε (Καραμανλής, 1995, σ.172-173). Η Ιταλία, την περίοδο του Μεσοπολέμου, αποσκοπούσε στη στερέωση της ιταλικής παρουσίας στα νησιά. Με αυτό τον σκοπό, η διδασκαλία της ιταλικής γλώσσας έγινε υποχρεωτική, ενώ δίνονταν επίσης κίνητρα για την εγκατάσταση Ιταλών στα Δωδεκάνησα. Η Ρώμη ήταν κατηγορηματικά αρνητική ως προς το να δεχτεί έστω και την αρχή του ελληνικού ενδιαφέροντος για τα Δωδεκάνησα και αυτό αποθάρρυνε τη λύση του θέματος στο πλαίσιο

ενός ελληνοϊταλικού διαπραγματευτικού διαλόγου (Σβολόπουλος, 2014, σ.189). Ο Βενιζέλος αναγκαζόταν να περιοριστεί στις συνομιλίες του με τον Μουσολίνι, στο να επιζητήσει τη διασφάλιση του ελληνικού χαρακτήρα και την ενδυνάμωση του ελληνικού στοιχείου της περιοχής. Ο Έλληνας Πρωθυπουργός ήταν διατεθειμένος να παραιτηθεί από τις απαιτήσεις της χώρας σε ότι αφορούσε τα Δωδεκάνησα, ώστε να καταφέρει να εξασφαλίσει τη γενική διπλωματική υποστήριξη της Ιταλίας (Καραμανλής, 1995, σ.174). Υπό τις δεδομένες περιστάσεις, αυτό ήταν το καλύτερο δυνατό που μπορούσε να κάνει ο Βενιζέλος και παρά την κριτική που δέχτηκε από τους πολιτικούς του αντιπάλους, ο ηγέτης της χώρας ήταν αποφασισμένος να μείνει σταθερός στην πολιτική του.

Σε ότι αφορά την Κύπρο, για τους Έλληνες το νησί είχε πολύ μεγάλη σημασία, καθώς οι κάτοικοι του νησιού ήταν κυρίως Έλληνες και επιπλέον, το γεγονός πως η ιστορική πορεία του ήταν παράλληλη με αυτήν του ελληνικού έθνους, έκανε την Κύπρο αδιάσπαστο μέρος της Μεγάλης Ιδέας (Καραμανλής, 1995, σ.163). Παρά την κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας μετά την Μικρασιατική Καταστροφή, η Κύπρος ήταν μια ειδική περίπτωση, μιας και η απελευθέρωσή της δεν θα ήταν αποτέλεσμα πολέμου, αλλά μιας ευγενούς χειρονομίας της βρετανικής κυβέρνησης, όπως συνέβη και με τα Ιόνια Νησιά, όταν η βρετανική κυβέρνηση τα παραχώρησε στην Ελλάδα το 1863. Όμως, το Υπουργείο των Αποικιών, το Ναυαρχείο και το Υπουργείο Πολέμου ήταν εντελώς αντίθετα στην παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα (Καραμανλής, 1995, σ.164). Σύμφωνα με τους Βρετανούς, η Κύπρος ήταν απαραίτητη για εκείνους, καθώς πίστευαν πως είναι ένα σημαντικό στρατηγικό σημείο στην Ανατολική Μεσόγειο και ήταν απαραίτητο για την αποτελεσματική άμυνα του Καναλιού του Σουέζ (Klapisis, 2013b, σ.771). Ακόμα και οι βρετανοί διπλωμάτες που ήταν θετικοί στο ενδεχόμενο να παραχωρήσει η Αγγλία την Κύπρο, πίστευαν πως κάτι τέτοιο θα μπορούσε να συμβεί μόνο εφόσον η Βρετανία διατηρούσε υπό τον έλεγχό της ορισμένα στρατηγικά σημεία του νησιού και απαγορεύονταν η δημιουργία οποιουδήποτε στρατού στην Κύπρο από την ελληνική κυβέρνηση.

Η επιστροφή του Βενιζέλου στην εξουσία το 1928, έδωσε την εντύπωση πως αυτός θα ήταν ο ελευθερωτής των αλύτρωτων αδελφών, με τον ίδιο βέβαια να μην ενθαρρύνει την εντύπωση αυτή (Καραμανλής, 1995, σ.166). Αντίθετα, όταν ο πρωθυπουργός επισκέφθηκε το Λονδίνο για να δώσει εξηγήσεις για το Σύμφωνο Φιλίας με την Ιταλία, διαβεβαίωσε τους Βρετανούς πως η ανακίνηση του Κυπριακού δεν ήταν στις προθέσεις του. Ήταν ιδιαίτερα εμφανής η παραίτηση του ηγέτη των Φιλελευθέρων από κάθε παρεμβατική ενέργεια, ανάμεσα στην ιταλική ή την αγγλική διοίκηση από τη μία μεριά και τους Δωδεκανησίους ή τους Κύπριους

από την άλλη. Αυτό φάνηκε όταν, παρά τις εκκλήσεις του ελληνικού πληθυσμού της Κύπρου για την ανάληψη ενεργότερης δράσης, η στάση του Βενιζέλου ήταν πως θα έπρεπε πρώτα να υπάρξει η προπαρασκευή του εδάφους ως προς την αναγνώριση και, με πρωτοβουλία του Λονδίνου, της αρχής της αυτοδιάθεσης (Σβολόπουλος, 2014, σ.190). Ο Βενιζέλος κατανοούσε πως οι συνθήκες δεν ήταν οι κατάλληλες για να μπορέσει να δεχτεί η Αγγλία τα ελληνικά αιτήματα που αφορούσαν την Κύπρο (Klapisis, 2013b, σ.772). Για να μπορέσει να αποφύγει μια διπλωματική εμπλοκή και πιστεύοντας πως αυτό ήταν προς το συμφέρον του κυπριακού ελληνισμού, ο Βενιζέλος καταδίκασε την εξέγερση του Κυπριακού λαού τον Οκτώβριο του 1931. Ο Έλληνας πρωθυπουργός πίστευε πως η εξέγερση θα είχε καταστροφικά αποτελέσματα για την ομαλή εξέλιξη του Κυπριακού Ζητήματος, δημιουργώντας παράλληλα περαιτέρω προβλήματα ως προς την επίλυσή του. Οι βρετανικές αποικιακές αρχές σκλήρηναν τη στάση τους απέναντι στους Κυπρίους, απαγορεύοντας τις συγκεντρώσεις άνω των πέντε ατόμων, καθώς και των δηλώσεων εναντίον του Βρετανού μονάρχη (Κλάψης, 2007, σ.126-127). Η καταστολή εξέγερσης από τους Βρετανούς δεν άφησε ασυγκίνητη την ελληνική κοινή γνώμη απέναντι στους ενωτικούς πόθους των Κυπρίων. Παρόλα αυτά, η κυβερνητική στάση δεν άλλαξε, με τον Βενιζέλο να μην είναι διατεθειμένος να παρασυρθεί από συναισθηματισμούς οι οποίοι θα προκαλούσαν περιπλοκές στην ελληνική εξωτερική πολιτική, διακυβεύοντας ταυτόχρονα τα συμφέροντα του κυπριακού ελληνισμού. Από τη στιγμή που οι Βρετανοί επέμεναν πως η Κύπρος ήταν απαραίτητη για τα στρατηγικά τους ενδιαφέροντα, ήταν πρακτικά αδύνατον για εκείνους να παραχωρήσουν την Κύπρο στην Ελλάδα ενώ ο Βενιζέλος υποστήριξε πως μόνο αν οι Βρετανοί πειστούν πως η Κύπρος δεν τους είναι χρήσιμη και μόνο τότε, θα γινόταν να πραγματοποιηθούν οι εθνικές επιθυμίες των Κυπρίων (Klapisis, 2013b, σ.776).

Η εξωτερική πολιτική του Βενιζέλου εν τέλει δεν ήταν επιτυχής εξαιτίας της οικονομικής κρίσης που εκδηλώθηκε τον Οκτώβριο του 1929, με τη δραματική πτώση των αξιών της Γουόλ Στρητ να συγκλονίζει την παγκόσμια οικονομία. Η κρίση είχε τεράστιες επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία, γιατί παρά τη θετική έκβαση των προσπαθειών του Βενιζέλου για την εισροή κεφαλαίων, η οικονομία πληγώθηκε, μιας και η Ελλάδα ήταν εξ ορισμού εξαρτημένη λόγω του εμπορευματικού της χαρακτήρα. Το φιλόδοξο πρόγραμμα του πρωθυπουργού, το οποίο ήταν αναγκαστικά βασισμένο στον εξωτερικό δανεισμό, κατέρρευσε, με τον Βενιζέλο να μην πετυχαίνει τον στόχο του για μια γενναία οικονομική ανασύνταξη.

Εν κατακλείδι, η πολιτική του Βενιζέλου είχε ως κύριους άξονες την κατοχύρωση της εδαφικής ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας της χώρας, καθώς και την απόκτηση ενός υγιούς

περιθωρίου για να μπορέσει η Ελλάδα να ελιχθεί στο διεθνές πεδίο (Χατζηβασιλείου, 2005, σ.327). Το κύριο όργανο της πολιτικής του Βενιζέλου ήταν τα Σύμφωνα Φιλίας, τα οποία στόχευαν στο να μην υπάρχουν συμμαχικές σχέσεις. Επιπλέον, τα διμερή Σύμφωνα Φιλίας εξασφάλιζαν το ζητούμενο της βενιζελικής πολιτικής που ήταν δηλαδή οι ίσες αποστάσεις από τις Μεγάλες Δυνάμεις και τους περιφερειακούς τους συμμάχους. Και τα τρία Σύμφωνα Φιλίας (με την Ιταλία, τη Γιουγκοσλαβία και την Τουρκία) που υπογράφηκαν ήταν αυτού του είδους. Παρόλες όμως τις επιτυχίες που είχε ο Βενιζέλος, η πολιτική του δεν κατάφερε μεσοπρόθεσμα να πετύχει τους μείζονες στόχους της που ήταν το αναπτυξιακό πρόγραμμα, το οποίο ανεστάλη λόγω της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης (Χατζηβασιλείου, 2005, σ.328). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, η χώρα να συμπαρασυρθεί από την κατάρρευση του διεθνούς συστήματος και την έκρηξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου λίγα χρόνια αργότερα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η Περίοδος 1933 – 1936

Η μετά Βενιζέλου εποχή ξεκίνησε με την ανάληψη των κυβερνητικών ευθυνών από την κυβέρνηση Τσαλδάρη, με υπουργό των Εξωτερικών, τον Δημήτριο Μάξιμο (Σβολόπουλος, 2014, σ.193). Όμως, από τις αρχές του 1933, εμφανίστηκαν μεγάλες αναταραχές στο ευρωπαϊκό προσκήνιο καθώς το καθεστώς της Ειρήνης των Βερσαλλιών αντιμετώπισε ένα στάδιο σκληρής δοκιμασίας. Το σύστημα της συλλογικής ασφάλειας κατέρρεε, με την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία να ενισχύει το μέτωπο των αναθεωρητικών δυνάμεων στον χάρτη της κεντρικής Ευρώπης, ενώ, λίγο αργότερα, η Γερμανία αποχώρησε από την ΚτΕ. Αυτή η εξέλιξη δημιούργησε νέα δεδομένα, καθώς πλέον ήταν ξεκάθαρη η εντύπωση πως μετά τη διαφανόμενη κατάρρευση της συνδιάσκεψης του Αφοπλισμού, θα ξεκινούσε νέα κούρσα εξοπλισμών, έχοντας δυσάρεστες συνέπειες για την ευρωπαϊκή ειρήνη (Κούμας, 2012, σ. 271). Έτσι δημιουργήθηκε το εύλογο ερώτημα ως προς το ποια θα ήταν η στάση της Αθήνας έναντι της γερμανικής πρωτοβουλίας. Οι βαλκανικές χώρες με τη σειρά τους, ευελπιστούσαν στην ένταξη σε ευρύτερα συλλογικά όργανα, τα οποία θα μπορούσαν να συμβάλουν αποτελεσματικά στη διασφάλιση της εδαφικής τους ακεραιότητας και ανεξαρτησίας. Οι ευρωπαϊκές εξελίξεις οδήγησαν τη νέα αντιβενιζελική κυβέρνηση να εγκαταλείψει τη βενιζελική πολιτική των διμερών συμφώνων και να δεχτεί τη συμμετοχή της Ελλάδας σε μια πολυμερή αμυντική συσσωμάτωση που δεν ήταν άλλη από το Βαλκανικό Σύμφωνο του 1934 (Κούμας, 2017, σ.84).

Η προσπάθεια αναζήτησης ενός συστήματος για να υπάρξουν εγγυήσεις της εδαφικής ακεραιότητας και της ανεξαρτησίας, ξεκίνησε με τους ηγέτες της Ρουμανίας και της Γιουγκοσλαβίας, κάνοντας εκείνοι πρώτοι την προσπάθεια προπαρασκευής μιας πολυμερούς διαβαλκανικής συμφωνίας. Η Αθήνα και η Άγκυρα από μεριάς τους, ήταν θετικές σε αυτή την πρωτοβουλία. Η απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης να συμμετάσχει σε ένα πολυμερές διαβαλκανικό σύμφωνο κυοφορήθηκε υπό την επίδραση διαφόρων σκέψεων. Αρχικά, η ενίσχυση της ενδοβαλκανικής αλληλεγγύης ήταν ένα θετικό έρεισμα στην προσπάθεια των χωρών των Βαλκανίων ως προς την αντιμετώπιση των δυσμενών επιπτώσεων από τις ευρύτερες διεθνείς ανακατατάξεις, καθώς επίσης και για την ενδυνάμωση των μέσων αντίστασης στις πιέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων. Με τη συμμετοχή της Ελλάδας, το φθινόπωρο του 1933, ξεκίνησαν οι βαλκανικές διεργασίες και εν τέλει, στις αρχές του 1934 έγινε η συγκρότηση του Βαλκανικού Συμφώνου Ειρήνης, το οποίο υπογράφηκε στην Αθήνα ανάμεσα σε Ελλάδα, Τουρκία, Ρουμανία και Γιουγκοσλαβία. Τα βασικά κίνητρα των

συμβαλλόμενων κρατών αφορούσαν την κατοχύρωση της ειρήνης στα Βαλκάνια και τη διατήρηση του εδαφικού καθεστώτος μεταξύ άλλων (Σβολόπουλος, 2014, σ.195). Επιπλέον, το Σύμφωνο άφηνε ανοιχτό το ενδεχόμενο μιας μελλοντικής προσχώρησης της Βουλγαρίας και της Αλβανίας. Το Σύμφωνο είχε διάρκεια δύο χρόνων εφόσον δεν θα καταγγελλόταν, με αυτόματη ανανέωση για πέντε και στη συνέχεια για επτά ακόμα χρόνια.

Θα μπορούσε κανείς να πει πως η συμμετοχή της Ελλάδας στο Βαλκανικό Σύμφωνο ήταν μια τάση μεταστροφής στους προσανατολισμούς της χώρας, σε ότι αφορούσε την εξωτερική της πολιτική, όμως κάτι τέτοιο δεν ίσχυε. Η ελληνική κυβέρνηση δεν είχε σκοπό να απομακρυνθεί από την εξωτερική πολιτική του Ε. Βενιζέλου. Παρά την ήττα του Βενιζέλου στις εκλογές του Μαρτίου του 1933, οι αντιβενιζελικές κυβερνήσεις είχαν ως προτεραιότητα την τήρηση ίσων αποστάσεων από τις Μεγάλες Δυνάμεις (Κούμας, 2020, σ.44). Αυτό φάνηκε ξεκάθαρα το 1934, όταν ο νέος πρωθυπουργός της Ελλάδας Παναγής Τσαλδάρης απέρριψε εισηγήσεις που αφορούσαν την εμπέδωση συμμαχικών δεσμών με τη Γαλλία. Η επιθυμία της ελληνικής ηγεσίας ήταν να καταφέρει να εφαρμόσει την αποδοτική εξωτερική πολιτική της τετραετίας 1928-31 στη νέα κατάσταση, η οποία διαμορφωνόταν μέσα από την επιλογή της Αγγλίας και της Γαλλίας να κρατήσουν μια μετριοπαθή στάση απέναντι στην επιθετικότητα της ναζιστικής Γερμανίας και της φασιστικής Ιταλίας (Σβολόπουλος, 2001, σ.233-263). Οι διεργασίες για τη σύσταση του Βαλκανικού Συμφώνου αποτελούσαν μια πολιτική πρωτοβουλία των βαλκανικών χωρών που υπαγορευόταν από την απαραίτητη ανάγκη αντιμετώπισης του ιταλικού αναθεωρητισμού.

Το σίγουρο ήταν πως η σύναψη της βαλκανικής συμμαχίας ήταν απόδειξη πως η ιταλοφοβία ήταν ένα υπαρκτό συναίσθημα που διέπνεε τις χώρες-μέλη του Βαλκανικού Συμφώνου. Αυτός ο φόβος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στον συντονισμό της ελληνικής και τουρκικής εξωτερικής πολιτικής και της κοινής δράσης που οι δύο χώρες ανέπτυξαν στα Βαλκάνια. Παρόλα αυτά, ο Ε. Βενιζέλος, ο οποίος παρέμεινε στο πολιτικό προσκήνιο, ήταν εντελώς αντίθετος στην κάθε αντιιταλική αιχμή του εν λόγω Συμφώνου. Υπό την πίεση του ηγέτη των Φιλελευθέρων αλλά και άλλων ηγετών της αντιπολίτευσης, ο Δ. Μάξιμος σε επίσκεψή του στη Ρώμη τον Γενάρη του 1934, διαβεβαίωσε την ιταλική πολιτική ηγεσία για τα φιλικά αισθήματα της Αθήνας. Η Ιταλία από τη μεριά της, επίσημα, ούτε επιδοκίμαζε ούτε αποδοκίμαζε το Σύμφωνο, όμως, ο ιταλικός τύπος ήταν της άποψης πως η Βαλκανική Συμμαχία ήταν ξεκάθαρα αντιιταλική, αντιβουλγαρική και αντιαλβανική (Παπαστράτης, 1988, σ.425-430). Την ίδια άποψη είχε και η ιταλική πρεσβεία, παρόλα αυτά, η ιταλική κυβέρνηση επίσημα δεν αποδοκίμαζε τις κινήσεις της Ελλάδας στα Βαλκάνια. Οι συνθήκες όμως άλλαξαν για τις δύο χώρες με την ιταλική

επίθεση στην Αιθιοπία, η οποία δημιούργησε τις προϋποθέσεις γενικότερης σύρραξης. Η επίθεση αυτή είχε μεγάλο αντίκτυπο στην Ελλάδα, έχοντας ως αποτέλεσμα την αναγκαστική αλλαγή της φιλοϊταλικής πολιτικής, καθιστώντας το ελληνοϊταλικό σύμφωνο του 1928 ουσιαστικά ανενεργό. Ταυτόχρονα, θα δινόταν η ευκαιρία για την κοινή γνώμη να εκδηλώσει την απέχθειά της για τον γείτονα που καταπίεζε τον ελληνισμό της Δωδεκανήσου.

Το έτος 1935 αποδείχτηκε σταθμός για τις σχέσεις ανάμεσα στην Ελλάδα και την Ιταλία. Τα γεγονότα που ακολούθησαν, από τις αρχές εκείνου του έτους, κατέδειξαν ότι η Ιταλία δεν θα είχε την υποστήριξη της Ελλάδας πριν από την αναμενόμενη επίθεση στην Αιθιοπία. Η Αθήνα διακατεχόταν από μια μεγάλη ανησυχία εξαιτίας της τροπής των πραγμάτων ενώ παράλληλα, στο ιταλικό υπουργείο Εξωτερικών, υπήρχε η πεποίθηση πως παρά τις φιλοϊταλικές διακηρύξεις του, ο Βενιζέλος ήταν διατεθειμένος να συμφιλιωθεί με την εξόριστη μοναρχία, ακολουθώντας τα σχέδια του Λονδίνου (Λιναρδάτος, 1988, σ.105-107). Κατά τη διάρκεια των προετοιμασιών για την ιταλική επίθεση στην Αιθιοπία, έγινε η παλινόρθωση της μοναρχίας στην Ελλάδα. Τον Νοέμβριο του 1935, ο βασιλιάς Γεώργιος, ο μεγαλύτερος γιος του Κωνσταντίνου Α΄, επέστρεψε στην Ελλάδα σε ηλικία 45 ετών, ύστερα από ένα νοθευμένο δημοψήφισμα το οποίο αποφάσισε την επιστροφή της βασιλείας. Η παλινόρθωση του στέμματος υπήρξε δυνατή, εξαιτίας των πολιτικών συνθηκών που δημιουργήθηκαν μέσα από μια κίνηση φιλοβασιλικών στο Γενικό Επιτελείο υπό τον Αλέξανδρο Παπάγο και της θετικής στάσης που είχε απέναντι στο στέμμα, ο στρατηγός Γεώργιος Κονδύλης (Δημητράκης, 2011, σ.41-42). Έτσι, άνοιξε ο δρόμος για την επιστροφή του βασιλιά Γεωργίου Β΄, ο οποίος είχε εγκατασταθεί μόνιμα στην Αγγλία για πολλά χρόνια. Ο βασιλιάς, πριν την πανηγυρική του επιστροφή στην Αθήνα, έκανε πρώτα μια επίσκεψη στη Ρώμη. Εκεί, με διακηρύξεις, ο Γεώργιος δήλωσε την πίστη του στην υφισταμένη εξωτερική πολιτική και ταυτόχρονα, σε ένα κοινοβουλευτικό σύστημα κατά το αγγλογαλλικό πρότυπο. Αυτή ήταν και η αρχή της εισροής της Ελλάδας στη βρετανική σφαίρα επιρροής.

Η Ελλάδα μπλέχτηκε στη δίνη της Ιταλο-Αιθιοπικής κρίσης αρκετά νωρίς (Τούντα - Φεργάδη, 2013, σ.205). Συγκεκριμένα, τον Οκτώβριο του 1934, όταν άρχισαν να εμφανίζονται τα σημάδια που απειλούσαν την ειρήνη, της οποίας η διατάραξη έφερνε στο φως το ενδεχόμενο να παρασυρθούν στην κρίση και τα κράτη της Χερσονήσου του Αίμου. Γι' αυτό, ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών Δημήτριος Μάξιμος, σε συνεννόηση με τον Τούρκο ομόλογό του Ρουσδή Βέη, πρότεινε να προχωρήσουν από κοινού σε διάβημα προς την Αγγλία, ζητώντας από τη Μεγάλη Δύναμη να συνδράμει στην αύξηση των ναυτικών τους δυνάμεων. Η πρόταση αυτή ήταν εισήγηση από τον Βέη προς τον Ήντεν στη Γενεύη, όμως η Βρετανία απάντησε

αρνητικά, τον Δεκέμβριο του 1934, με την άρνηση να στηρίζεται σε οικονομικούς και πολιτικούς λόγους (Τούντα - Φεργάδη, 2013, σ.206). Οι οικονομικοί λόγοι δικαιολογούνταν από την αδυναμία της να προσφέρει την οποιαδήποτε βοήθεια, με βάση τις τότε συνθήκες, ενώ η πολιτική συνδέονταν άμεσα με την Ιταλία. Μία ενδεχόμενη αύξηση των ναυτικών εξοπλισμών Ελλάδας και Τουρκίας θα αμφισβητούσε την ιταλική ναυτική κυριαρχία στο Αιγαίο και ο Μουσολίνι θα έσπευδε να πολλαπλασιάσει τις δικές του ανάλογες δυνάμεις στην περιοχή.

Η ελληνοβρετανική συνεργασία δοκιμάστηκε από την εκδήλωση της Ιταλο-Αιθιοπικής κρίσης, καθώς η ρήξη Αγγλίας - Ιταλίας που διαγραφόταν στον ορίζοντα, θα είχε ως αποτέλεσμα, οι ενδεχόμενες ναυτικές πολεμικές επιχειρήσεις να πλήξουν τα ελληνικά παράλια. Ταυτόχρονα, οι υποχρεώσεις της Ελλάδας που απέρρεαν από το καταστατικό της ΚτΕ, την υποχρέωναν να διευκολύνει την Αγγλία σε περίπτωση που η Ιταλία το παραβίαζε. Επίσης, η Ελλάδα, όπως όλα τα κράτη μέλη του Οργανισμού της Γενεύης, ήταν υποχρεωμένη να εφαρμόσει τις κυρώσεις που θα επιβάλλονταν στην Ιταλία (Τούντα - Φεργάδη, 2013, σ.207). Από τη στιγμή που η Ιταλία στα μάτια της ΚτΕ θεωρούνταν επιτιθέμενο κράτος, η Ελλάδα είχε ως υποχρέωση, με βάση το καταστατικό του διεθνούς οργανισμού, το ρόλο εκτελεστή, αν τα διαφερόμενα μέρη έφταναν σε πολεμική σύγκρουση. Η Ελλάδα θα όφειλε να επιτρέψει τον προσωρισμό στα παράλια της, πλοίων των Δυνάμεων, εκείνων οι οποίες θα ήταν εντολοδόχοι της ΚτΕ. Ο υπουργός Εξωτερικών της χώρας κατέληξε στο συμπέρασμα πως οι Έλληνες θα έπρεπε να δείξουν καλή διάθεση και να εκτελέσουν τις υποχρεώσεις τους. Μια τέτοια στάση θα δημιουργούσε ένα ευνοϊκό κλίμα, το οποίο θα βοηθούσε τα συμφέροντα της Ελλάδας (Τούντα - Φεργάδη, 2013, σ.208). Στόχος της Ελλάδας ήταν να μπορέσει στο άμεσο μέλλον να ζητήσει πολιτικά ανταλλάγματα από την Αγγλία, με την ολοκλήρωση της αμυντικής θωράκισης της χώρας να είναι κορυφαία προτεραιότητα για την κυβέρνηση.

Η Αγγλία, την περίοδο της κρίσεως, ήταν φανερό πως επιζητούσε καλές σχέσεις με την Ελλάδα, οι οποίες της ήταν απαραίτητες (Τούντα - Φεργάδη, 2013, σ.209). Οι φιλικές σχέσεις ανάμεσα στις δύο χώρες θα ευνοούσαν την Αγγλία ως προς το ότι θα είχε την Ελλάδα ως πρόσκοπο των βρετανικών συμφερόντων στην περιοχή και επιπλέον, θα τα διασφάλιζε σε ειρηνική και σε πολεμική περίοδο. Με βάση αυτό το σκεπτικό, η βρετανική κυβέρνηση έκανε κινήσεις για την επιστροφή του βασιλιά Γεωργίου Β' στην Ελλάδα. Η Αγγλία συνδέθηκε με τα ελληνικά πράγματα εξαιτίας της διεθνούς κατάστασης, σχετικά με την αιθιοπική κρίση, αλλά και των εσωτερικών εξελίξεων της Ελλάδας μετά το βενιζελικό κίνημα τον Μάρτιο του 1935. Οι ελληνοβρετανικές σχέσεις βρίσκονταν σε συνεχή αλληλεπίδραση λόγω της Ιταλο-

Αιθιοπικής κρίσης. Οι δύο χώρες για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους είχαν ανάγκη η μία την άλλη.

Μετά τη λήξη της Ιταλο-Αιθιοπικής κρίσης, οι διμερείς ελληνοϊταλικές σχέσεις είχαν ψυχρανθεί, αλλά παρέμειναν τυπικά ομαλές μέχρι και την εγκαθίδρυση της δικτατορίας στην Ελλάδα. Το σίγουρο πάντως ήταν, πως ο πόλεμος της Αιθιοπίας, επιδείνωσε αισθητά τις σχέσεις ανάμεσα σε Ελλάδα και Ιταλία σε όλο το φάσμα τους (κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό) (Τσινπαρλής, 1987, σ.373-417). Ο πόλεμος της Αιθιοπίας και η συμμετοχή της Ελλάδας στις κυρώσεις εναντίον της Ρώμης, μετέτρεψε τις σχέσεις των δύο χωρών σε σχέσεις λύκου (Ιταλίας) και προβάτου (Ελλάδας).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Η Περίοδος 1936 – 1939

Τα τελευταία προπολεμικά χρόνια πριν το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο εξωτερικός προσανατολισμός της Ελλάδας δεν προοριζόταν να διαμορφωθεί κάτω από δημοκρατικές διαδικασίες (Σβολόπουλος, 2001, σ.255). Ο Ιωάννης Μεταξάς διορίστηκε Υπουργός Άμυνας, με τον Κωνσταντίνο Δεμερτζή να έχει διοριστεί πρωθυπουργός από τον βασιλιά (Δημητράκης, 2011, σ.42). Μετά από λίγους μήνες, ο Δεμερτζής άφησε την τελευταία του πνοή και ο Μεταξάς διορίστηκε αναπληρωτής πρωθυπουργός εν αναμονή των εκλογών που ήταν προγραμματισμένες για το φθινόπωρο. Ο Μεταξάς όμως, πραγματοποίησε πραξικόπημα την 4η Αυγούστου του 1936, έχοντας την υποστήριξη αντιβενιζελικών του στρατεύματος και των υπηρεσιών ασφαλείας. Ο Γεώργιος ο Β΄ είχε προειδοποιηθεί για το πραξικόπημα, ωστόσο δεν πήρε θέση εναντίον του, ούτε αμφισβήτησε το γεγονός πως πλέον δεν υπήρχε δημοκρατία στην Ελλάδα. Έπειτα από την επιβολή δικτατορικού καθεστώτος την 4η Αυγούστου του 1936, η πρωτοβουλία του Ιωάννη Μεταξά, όσον αφορά στη λήψη των αποφάσεων και τον καθορισμό των διπλωματικών επιλογών, δεν ήταν δυνατό να περισταλεί παρά μόνο από τον Γεώργιο Β΄ (Σβολόπουλος, 2001, σ.256). Ο Μεταξάς ανέλαβε τη διακυβέρνηση της Ελλάδας σε μια περίοδο ριζικών αλλαγών στις σχέσεις των Μεγάλων Δυνάμεων της Ευρώπης, και ως προς τις πολιτικές τους απέναντι στα μικρά κράτη και ως προς τις περιφερειακές τους συμμαχίες (Κολιόπουλος, 2009, σ.191). Όταν τον Απρίλιο του 1936 ο Μεταξάς έγινε πρωθυπουργός, οι σχέσεις ανάμεσα στην Αγγλία, τη Γαλλία και την Ιταλία δεν ευνοούσαν τις όποιες συμφωνίες και περιφερειακά σύμφωνα που είχαν υπογράψει οι χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης τα τελευταία δέκα χρόνια. Η υποστήριξη της Γαλλίας και της Αγγλίας προς την Κοινωνία των Εθνών, στη διαμάχη της με την Ιταλία για το θέμα με την Αιθιοπία, επηρέασε αρκετά τις σχέσεις της Ελλάδας με τις δύο αυτές Δυνάμεις όσο και με τους εταίρους της στη Βαλκανική Αντάντ. Η Αγγλία από τη μεριά της, παρά τις κυρώσεις που είχαν επιβληθεί στην Ιταλία, δεν ήταν εντελώς αντίθετη στο να έρθει σε μια συνεννόηση μαζί της ώστε να αποκλιμακώσει την ένταση στη Μεσόγειο, ειδικά μετά την ανακατάληψη της Ρηνανίας από τη Γερμανία και τη μετέπειτα επιδείνωση των σχέσεων των Μεγάλων Δυνάμεων. Η Αγγλία, με τη Γερμανία και την Ιαπωνία να γίνονται όλο και περισσότερο εχθρικές, δεν ήταν σε θέση να μπορέσει να υιοθετήσει μια πολιτική η οποία θα εξασφάλιζε και μια μόνιμα εχθρική Ιταλία.

Ένα παρόμοιο δίλλημα αντιμετώπιζε και η Ελλάδα, η οποία παρόλο που επιθυμούσε να συνεργαστεί με τους Βρετανούς ενάντια στα σχέδια των Ιταλών για την ανατολική Μεσόγειο, παράλληλα δεν ήθελε να προκαλέσει την Ιταλία (Κολιόπουλος, 2009, σ.192). Η πολιτική των

κυρώσεων της Ελλάδας είχε ήδη αποξενώσει αρκετά την Ιταλία σε μεγάλο βαθμό. Το Ναυτικό κυρίως, έβλεπε με μεγάλη ανησυχία την ιταλική απειλή και πίστευε πως οι διαβεβαιώσεις της Αγγλίας σχετικά με την πολιτική κυρώσεων της Ελλάδας, σύμφωνα με τον καταστατικό χάρτη της Κοινωνίας των Εθνών, ήταν ανεπαρκείς για την ασφάλεια της χώρας. Η Ρώμη από την πλευρά της, κράτησε εξαρχής μια επιφυλακτική στάση απέναντι στο δικτατορικό καθεστώς της Αθήνας, θέλοντας να διερευνήσει τις προθέσεις του απέναντί της (Τσινπαρλής, 1987, σ.8). Η ιταλική διπλωματία πάντως, δεν άργησε να καταλάβει πως το καθεστώς Μεταξά, παρά τις φασιστικές προδιαγραφές του, δεν θα απόκλινε από τις σταθερές της εξωτερικής πολιτικής της περιόδου του κοινοβουλευτισμού. Όπως φαινόταν, η Ελλάδα δεν μπορούσε να πάει κόντρα στην Αγγλία αλλά δεν ήθελε και να συγκρουστεί με την Ιταλία.

Η Ευρώπη εκείνη την περίοδο είχε αρχίσει να χωρίζεται σε στρατόπεδα και η ελληνική κυβέρνηση επαγγελλόταν με μεγάλο σθένος μια ουδετερότητα, η οποία δεν έμοιαζε να πείθει ούτε την Ιταλία αλλά ούτε και τη Γερμανία. Ταυτόχρονα, η Ελλάδα δεν εξασφάλιζε την υποστήριξη που μόνο μια συμμαχία με την Αγγλία θα μπορούσε να της προσφέρει. Η Ελλάδα φοβόταν τους πιθανούς κινδύνους που έθετε η Ιταλία και τα σχέδιά της για την ανατολική Μεσόγειο και για αυτό ξεκίνησε να αναπτύσσει τις σχέσεις της με την Αγγλία από το 1935 και έπειτα. Σημαντικό ρόλο σε αυτή την πλευση της εξωτερικής πολιτικής, έπαιξε ο Γεώργιος Β΄, καθώς ο έκπτωτος μονάρχης, εξαιτίας της μακρόχρονης παραμονής του στο Λονδίνο, είχε επηρεαστεί από το περιβάλλον του (Σβολόπουλος, 2001, σ.256). Η εξοικείωσή του με το βρετανικό περιβάλλον κατέληξε να του εμπνεύσει αισθήματα φιλίας, αλληλεγγύης και εμπιστοσύνης προς τη Βρετανία. Ο Γεώργιος έζησε πολλά χρόνια στην Αγγλία και απέκτησε έναν ειλικρινή θαυμασμό για τους βρετανικούς πολιτικούς θεσμούς, καθώς επίσης και διάφορες χρήσιμες διασυνδέσεις. Γι' αυτό και οι Βρετανοί ήθελαν για βασιλιά τον Γεώργιο Β΄, ενώ παράλληλα ήταν καχύποπτοι ως προς τις προθέσεις του Μεταξά στην εξωτερική πολιτική (Δημητράκης, 2011, σ.43). Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, ο Γεώργιος ανέδειξε τα φιλοβρετανικά του συναισθήματα μέσα από τη μεγάλη επιρροή που ασκούσε στην εξωτερική και αμυντική πολιτική, ενώ επίσης διεξήγε και προσωπική διπλωματία (Δημητράκης, 2011, σ.45). Ο βασιλιάς διατηρούσε στενές σχέσεις με Βρετανούς διπλωμάτες, ενώ επίσης, το 1937 πραγματοποίησε επίσημη επίσκεψη στην Αγγλία όπου διέμεινε στα ανάκτορα του Μπάκιγγαμ. Οι υποστηρικτές βέβαια της αβασίλευτης δημοκρατίας, του έτρεφαν μεγάλη έχθρα εξαιτίας της επιστροφής του το 1935, έπειτα από ένα ψευδές δημοψήφισμα αλλά και επειδή άφησε τον Μεταξά να εγκαθιδρύσει δικτατορία (Κολιόπουλος, 2009, σ.196).

Οι νέες κατευθύνσεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής προηγήθηκαν της ανόδου του Μεταξά στην εξουσία. Τον Απρίλιο του 1936, η Ελλάδα είχε ήδη για σχεδόν ένα χρόνο στενές σχέσεις με την Αγγλία (Κολιόπουλος, 2009, σ.193). Η Ελλάδα πάντως, δεν ήθελε να συρθεί σε μια διαμάχη με την Ιταλία εξαιτίας του βαλκανικού συμφώνου που είχε υπογράψει η ελληνική κυβέρνηση τον Φεβρουάριο του 1934. Η Ελλάδα ήταν αρνητική να κηρύξει πόλεμο στην Ιταλία, σε περίπτωση που εκείνη αποφάσιζε να επιτεθεί σε μέλος του Βαλκανικού Συμφώνου και ο Μεταξάς το κατέστησε σαφές στην ετήσια συνάντηση του Συμβουλίου του Συμφώνου τον Μάιο του 1936. Ο λόγος για αυτή την κατεύθυνση ήταν πως αυτό αποτελούσε έναν από τους βασικούς όρους που είχε θέσει ο Βενιζέλος ώστε να εγκρίνει τη συμφωνία σε μια σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών της χώρας, η οποία πραγματοποιήθηκε στα τέλη Φεβρουαρίου του 1934. Όσον αφορά τον δεσμό με τη Βρετανία, η ταύτιση της Ελλάδας με τους στόχους και την πολιτική της Βρετανίας στη Μεσόγειο, είχε αρχίσει κατά τη διάρκεια της Ιταλο-Αιθιοπικής κρίσης. Επίσης, ο άλλος βασικός παράγοντας για αυτή την κατεύθυνση, αφορούσε την πολιτική κρίση του 1935, όταν οι φιλοβασιλικοί κύκλοι του κυβερνώντος συνασπισμού επιθυμούσαν τη βρετανική υποστήριξη για την παλινόρθωση της μοναρχίας.

Ο ανεπίσημος αυτός δεσμός ανάμεσα στις δύο χώρες ήταν και ο λόγος που η Αγγλία στήριξε σε μεγάλο βαθμό το καθεστώς της 4ης Αυγούστου και ήταν αρνητική στην οποιαδήποτε προσπάθεια ανατροπής του, ακόμα και αν αυτή προέρχονταν από δοκιμασμένους πολιτικούς φίλους της, όπως ο Μιχαλακόπουλος (Σβολόπουλος, 2001, σ.258). Παρά τις καθορισμένες βαλκανικές συμμαχίες που είχε η Ελλάδα, ο δεσμός της με την Αγγλία εξελίχθηκε σε βασική αρχή των εξωτερικών σχέσεων της χώρας το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1930 και κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο που ακολούθησε (Κολιόπουλος, 2009, σ.194). Από την αρχή του καθεστώτος, υπήρξαν από την ελληνική κυβέρνηση διαβεβαιώσεις ως προς την απαρέγκλιτη και ανεπιφύλακτη προσήλωσή της στη στενή φιλία με τη Μ. Βρετανία (Σβολόπουλος, 2001, σ.261). Το κύριο κίνητρο του Έλληνα πρωθυπουργού για τις φιλικές χειρονομίες προς την Αγγλία, εντοπιζόνταν στην ανάγκη για αναζήτηση εγγυήσεων για την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της χώρας. Ο Μεταξάς διαβεβαίωσε τη βρετανική κυβέρνηση πως η Ελλάδα ήταν διατεθειμένη να την ακολουθήσει στα ζητήματα της Μεσογείου (Κολιόπουλος, 2009, σ.198). Επιπλέον, ο Έλληνας δικτάτορας ένωσε υποχρεωμένος να εκμυστηρευτεί στον Βρετανό πρεσβευτή της Αθήνας, τον σερ Σίντνεϊ Γουότερλοου, πως ήταν ευχαριστημένος με την τότε κατάσταση ανάμεσα σε Ελλάδα και Βρετανία (Κολιόπουλος, 2009, σ.199). Εκδηλώσεις φιλίας υπήρξαν και από την πλευρά του βασιλιά Γεώργιου Β', ο οποίος είχε εισηγηθεί να υπάρξουν συζητήσεις σε καλό κλίμα για τη διευθέτηση διαφόρων ζητημάτων

ανάμεσα στις δύο χώρες τον Μάρτιο του 1937. Κάποια από αυτά τα εξέχοντα ζητήματα αφορούσαν το ελληνικό εξωτερικό χρέος και τη λειτουργία διαφόρων βρετανικών εταιρειών στην Ελλάδα, ζητήματα τα οποία λύθηκαν σύμφωνα με τις επιθυμίες των Βρετανών.

Η διαμόρφωση της γενικότερης ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, καθώς και η ειδικότερη εξέλιξη των σχέσεων της Ελλάδας με την Αγγλία, συναρτήθηκαν άμεσα με την αναζήτηση των προϋποθέσεων για τη βελτίωση της αμυντικής ασφάλειας της χώρας (Σβολόπουλος, 2001, σ.261). Το μεγάλο ερώτημα βέβαια ήταν το αν το Λονδίνο ήταν διατεθειμένο να δεχτεί μια σύναψη συμμαχίας ή έστω να ψάξει άλλους τρόπους για την κάλυψη των ελληνικών αμυντικών αλλαγών. Από τον Οκτώβριο του 1935, όταν και η ελληνική ηγεσία δήλωσε μαζί με τις υπόλοιπες συμμαχικές κυβερνήσεις τη συμμετοχή στις κυρώσεις ενάντια στην Ιταλία, το κύριο ζητούμενο ήταν το αν η όξυνση των φιλικών δεσμών με τη Ρώμη θα αντισταθμιζόταν από μια αγγλική εγγύηση. Τότε, η βρετανική κυβέρνηση ήταν περιορισμένη στο να υποσχεθεί τη συμπαράστασή της κάνοντας απλώς μονομερείς δηλώσεις, χωρίς να αναλάβει κάποιες επιπλέον συμβατικές υποχρεώσεις (Σβολόπουλος, 2001, σ.262). Παρόλα αυτά, η ελληνική πλευρά συνέχισε και τα μετέπειτα χρόνια, με τις προσπάθειές της να εντείνονται για την εξασφάλιση εγγυήσεως, χωρίς όμως θετικά αποτελέσματα. Μία από αυτές, ήταν το Μάιο του 1938, όταν ο υπουργός Οικονομικών Ανδρέας Αποστολίδης έκανε πρόταση ότι η Αγγλία θα έπρεπε να εγγυηθεί τα σύνορα της Ελλάδας (Κολιόπουλος, 2009, σ.199). Η συγκεκριμένη πρόταση έγινε εξαιτίας της απόφασης της Βρετανίας να προωθήσει τον επανεξοπλισμό της Βουλγαρίας, γεγονός που προκάλεσε μεγάλη δυσφορία στην Ελλάδα. Από την πλευρά του το Φόρεϊν Όφφισ, έπειτα από εξέταση της πρότασης, κατέληξε ότι δεν ήταν δυνατό η Αγγλία να εγγυηθεί τα σύνορα της Ελλάδας και πως θα ήταν καλύτερα να επικεντρωθεί στην οικονομική βοήθεια. Παρά τις προτάσεις του Μεταξά προς την Αγγλία για να υπογράψουν οι δύο χώρες μια συμμαχία, η οποία θα εξασφάλιζε τα ελληνικά σύνορα, η στάση των Βρετανών ήταν αρνητική (Κολιόπουλος, 2009, σ.200). Οι Βρετανοί ιθύνοντες επικαλούνταν τη στρατιωτική ανεπάρκεια της χώρας, την αστάθεια του δικτατορικού καθεστώτος, αλλά και τον κίνδυνο της εμπλοκής σε προστριβές ή και σε πολεμική διαμάχη με την Ιταλία ή τη Βουλγαρία, γεγονός που προκαλούσε την έντονη δυσφορία του Μεταξά (Σβολόπουλος, 2001, σ.262).

Την εποχή της κρίσης του Μονάχου, τον Σεπτέμβριο του 1938, ο Μεταξάς διαβεβαίωνε τη βρετανική κυβέρνηση ότι, σε περίπτωση πολέμου, η Ελλάδα θα κρατούσε μια στάση φιλικής ουδετερότητας προς τη Βρετανία και σίγουρα δεν θα έπαιρνε το μέρος της Ιταλίας. Λίγο μετά την κρίση του Μονάχου, ο Μεταξάς επανέλαβε τα διαβήματά του προς τη βρετανική κυβέρνηση καθώς αποφάσισε να ακολουθήσει μια νέα τακτική προσέγγισης για την επίτευξη

μιας αγγλοελληνικής συμμαχίας. Σε μία συνάντηση που είχε με τον Βρετανό πρεσβευτή στις 3 Οκτωβρίου του 1938, ο πρωθυπουργός δήλωσε την επιθυμία του να γίνουν οι αγγλοελληνικές σχέσεις «πιο σταθερές» (Κολιόπουλος, 2005, σ.119). Ο Μεταξάς ανέφερε στον Γουότερλοου τη σημασία της χρήσης των ελληνικών νησιών και λιμανιών σε περίπτωση πολέμου στην Ευρώπη. Ο λόγος που ο δικτάτορας επιθυμούσε τη σύναψη συμμαχίας ήταν λόγω της επιθυμίας του για να προετοιμαστεί για το ενδεχόμενο πολέμου ανάμεσα σε Αγγλία και Ιταλία, στον οποίο και η Ελλάδα αργά ή γρήγορα θα εμπλέκονταν (Κολιόπουλος, 2009, σ.201). Στο πλαίσιο των συζητήσεων, ο Μεταξάς θεωρούσε πως ο έλεγχος της ελληνικής χερσονήσου και των νήσων θα ήταν ζωτικής σημασίας για τη θέση της Βρετανίας στην ανατολική Μεσόγειο. Ωστόσο όμως, παρόλο που η Ελλάδα ήταν όντως στρατηγικά χρήσιμη για τη Βρετανία, οι Βρετανοί δεν πίστευαν πως ήταν ζωτικά αναγκαία και πίστευαν πως θα μπορούσαν να εξασφαλίσουν όλα όσα τους υπόσχονταν ο Μεταξάς, χωρίς την υποχρέωση μιας συμμαχίας. Η προσφορά τελικά εξετάστηκε συνοπτικά και ευγενικά απορρίφθηκε. Η κύρια ουσία των αγγλοελληνικών σχέσεων εκείνη την περίοδο, ήταν πως από τη μια πλευρά οι Βρετανοί υποτιμούσαν την πραγματική αξία της Ελλάδας, καθώς θα μπορούσαν με μια συμμαχία να καθοδηγήσουν τις πολεμικές προετοιμασίες της Ελλάδας και από την άλλη, οι Έλληνες υπερτιμούσαν την προθυμία της Αγγλίας να τους προσφέρει βοήθεια. Επίσης, οι Βρετανοί γνώριζαν τη μεγάλη δυσaréσκεια που θα προκαλούσε τόσο στην Ιταλία όσο και στη Γερμανία μια συμμαχία με την Ελλάδα, κάτι που η Βρετανία δεν είχε τα περιθώρια να επιτρέψει (Κολιόπουλος, 2009, σ.202).

Η παθητική βρετανική στάση τελικά κάμφθηκε όταν ο φασιστικός επεκτατισμός έπληξε σε μεγάλο βαθμό τη Χερσόνησο του Αίμου. Τον Απρίλιο του 1939 τα ιταλικά στρατεύματα εισέβαλαν πραξικοπηματικά στην Αλβανία που είχε ως αποτέλεσμα τον Μουσολίνι να καταλύει την εξουσία του βασιλιά Ζώγου, μεταβάλλοντας τη χώρα σε ιταλικό προτεκτοράτο και ανακηρύσσοντας την ένωση των δύο στεμμάτων στο πρόσωπο του Βίκτωρα Εμμανουήλ (Σβολόπουλος, 2001, σ.262-263). Η Ελλάδα, νιώθοντας την άμεση απειλή και χωρίς να έχει στα χέρια της μια συμβατικά κατοχυρωμένη εγγύηση της ασφάλειάς της, έσπευσε να αναζητήσει την αμυντική της κάλυψη από το Λονδίνο αλλά και από το Παρίσι. Οι δύο κυβερνήσεις των συμμαχικών χωρών ανταποκρίθηκαν θετικά. Υπήρξαν και από τους δύο πρωθυπουργούς, τον Νέβιλ Τσάμπερλαϊν και τον Γάλλο ομόλογό του Ντελαντιέ, δηλώσεις πως σε περίπτωση επίθεσης στην Ελλάδα, η Αγγλία και η Γαλλία θα παρείχαν την κάθε δυνατή βοήθεια. Συγκεκριμένα, στις 13 Απριλίου, ο Βρετανός πρωθυπουργός έκανε τη δήλωση με την οποία η Βρετανία εγγυόταν την ανεξαρτησία της Ελλάδας και της Ρουμανίας (την ίδια μέρα ο

Γάλλος πρωθυπουργός έκανε ανάλογη δήλωση στη γαλλική Βουλή). Αυτή η δήλωση δημιουργούσε μια ηθική μάλλον υποχρέωση για ενίσχυση της χώρας σε περίπτωση που η Ελλάδα δεχόταν επίθεση από τρίτη δύναμη (Κολιόπουλος, 1985, σ.160-161).

Αυτή η εκδήλωση αγγλογαλλικής αλληλεγγύης ενίσχυσε κάπως το ηθικό των Ελλήνων, οι οποίοι ήταν εκτεθειμένοι στις ιταλικές προκλήσεις. Παρά την αγγλογαλλική δήλωση όμως, δεν υπήρξε και ανάληψη συγκεκριμένων συμβατικών υποχρεώσεων απέναντι στην Ελλάδα. Η βρετανική εγγύηση της Ελλάδας που προσφέρθηκε τον Απρίλιο του 1939 ως απάντηση στην ιταλική εισβολή στην Αλβανία ήταν το καλύτερο που μπορούσαν να κάνουν οι Βρετανοί για τη χώρα σε περίοδο ειρήνης (Κολιόπουλος, 2009, σ.202). Η εγγύηση δεν ισοδυναμούσε με την απόλυτη δέσμευση της Αγγλίας να προσφύγει σε πόλεμο ώστε να υπερασπιστεί την εδαφική ακεραιότητα της Ελλάδας αλλά μια αόριστη υπόσχεση για υποστήριξη στο ενδεχόμενο να δεχτεί επίθεση η Ελλάδα. Για τους Βρετανούς, οι δημόσιες διαβεβαιώσεις προς την Ελλάδα ήταν μια πολύ καλά σχεδιασμένη χειρονομία υποστήριξης, της οποίας ο σκοπός ήταν να καθησυχάσει το πιθανό θύμα χωρίς να ενοχλήσει τον ενδεχόμενο εισβολέα. Η Ελλάδα από μεριάς της, δεν ήταν καθόλου ευχαριστημένη από τη βρετανική χειρονομία, μιας και η ελληνική ηγεσία επιδίωκε μια αγγλοελληνική συμμαχία και δεν μπορούσε να αρκεστεί απλά στην υπόσχεση της Βρετανίας ότι θα τη βοηθούσε σε περίπτωση πολέμου με την Ιταλία. Για την Ελλάδα, σημασία είχε η πρόληψη μιας ιταλικής επίθεσης και όχι τόσο η υπόσχεση βοήθειας, ούτε ακόμα η ίδια η βοήθεια από την πλευρά της Βρετανίας. Μια τέτοια επίθεση θα μπορούσε να αποτραπεί αν υπήρχαν εγκατεστημένες βρετανικές ναυτικές και αεροπορικές δυνάμεις σε μόνιμες βάσεις στην Ελλάδα. Όμως, τέτοιου είδους στρατιωτική παρουσία αποκλειόταν από τους Βρετανούς αφού είχε ως προϋπόθεση μία ελληνοβρετανική αμυντική συμμαχία (Κολιόπουλος, 1985, σ.57). Τελικά, η βρετανική υπόσχεση έγινε αποδεκτή όσο ανεπαρκής και αν ήταν από άποψη ασφάλειας, με την ελπίδα πως αργά ή γρήγορα θα οδηγούσε στον επιθυμητό στόχο.

Επιπρόσθετα, το φθινόπωρο του 1939, οι Βρετανοί πρότειναν στην ελληνική κυβέρνηση τη σύναψη εμπορικής συμφωνίας, η οποία υπογράφηκε τελικά στην Αθήνα από τον Μεταξά και τον Βρετανό πρεσβευτή, βάσει της οποίας η ελληνική κυβέρνηση θα καθόριζε ένα μέγιστο όριο, στις απευθείας ή μέσω τρίτων εξαγωγές της στη Γερμανία, ορισμένων προϊόντων όπως λάδι, καπνός, οπωροκηπευτικά, δημητριακά και όλα σχεδόν τα μεταλλεύματα. Από την πλευρά τους, οι Βρετανοί αναλάμβαναν να μην εμποδίζουν την εισαγωγή στην Ελλάδα ορισμένων προϊόντων που προορίζονταν μόνο για εσωτερική κατανάλωση και να διευκολύνουν την προμήθεια ορισμένων αγαθών για τον ίδιο προορισμό, από δικές τους ή

άλλες πηγές (Κολιόπουλος, 2005, σ.183-185). Με τη συμφωνία αυτή, η βρετανική κυβέρνηση πέτυχε τον δραστικό περιορισμό των ελληνικών εξαγωγών στη Γερμανία, ενώ ως αντιστάθμισμα για την εγκατάλειψη της γερμανικής αγοράς, η ελληνική κυβέρνηση έλαβε την υπόσχεση διευκόλυνσης εισαγωγής στην Ελλάδα κάποιων προϊόντων που ήταν ζωτικής σημασίας για τη χώρα, όπως δημητριακά, γαιάνθρακες και πετρέλαιο.

Με την πάροδο του χρόνου, τα νέφη του πολέμου είχαν αρχίσει να σωρεύονται απειλητικά στον διεθνή ορίζοντα και η Ελλάδα είχε αχθεί προς την ένταξη στο αγγλογαλλικό δίκτυο επιρροής (Σβολόπουλος, 2001, σ.264). Τον Σεπτέμβριο του 1939, στο προσκήνιο ήρθε ένα νέο ζήτημα που απασχόλησε την Ελλάδα και αυτό δεν ήταν άλλο από τη διμερή συνθήκη του 1928, ανάμεσα σε Ελλάδα και Ιταλία, και την ενδεχόμενη ανανέωσή του, μιας και το Ελληνοϊταλικό Σύμφωνο φιλίας έληγε σύντομα. Σύμφωνα με τους όρους της διμερούς συνθήκης του 1928, η ελληνική κυβέρνηση είχε την υποχρέωση να κρατήσει ουδέτερη στάση σε περίπτωση επίθεσης τρίτου σε βάρος της Ιταλίας ή και να παράσχει πολιτική και διπλωματική υποστήριξη αν η ασφάλεια και τα συμφέροντα της τελευταίας απειλούνταν. Η ιταλική κυβέρνηση πρότεινε την ανανέωση του συμφώνου, όμως το ερώτημα ήταν το πόσο καθοριστική ήταν η βρετανική συμβολή στη λήψη αποφάσεων της ελληνικής κυβέρνησης. Ενώ επίσης, η εξάρτηση από τις αγγλικές διαθέσεις εντεινόταν όλο και περισσότερο, από τη στιγμή που οι διμερείς ελληνοϊταλικές διαβουλεύσεις συνέπιπταν με τις αρχές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Ο Μεταξάς ήταν πρόθυμος να ανανεώσει το σύμφωνο ή έστω να διαπραγματευτεί ένα καινούργιο με την έγκριση της Αγγλίας, όμως οι επιλογές του ήταν αρκετά περιορισμένες (Κολιόπουλος, 2009, σ.202). Ο Μουσολίνι, στο πλαίσιο ανανέωσης του συμφώνου, ανταποκρίθηκε προς την Ελλάδα με την άμεση υποβολή συγκεκριμένων προτάσεων. Συγκεκριμένα, ο Μουσολίνι υποσχόταν να μην αναλάβει την πρωτοβουλία στρατιωτικής ενέργειας εναντίον της Ελλάδας και για να δώσει περιεχόμενο στην υπόσχεση αυτή θα διέταζε να αποσυρθούν τα ιταλικά στρατεύματα σε απόσταση είκοσι χιλιομέτρων από τα ελληνοαλβανικά σύνορα. Ο ίδιος, μέσω του Ιταλού πρεσβευτή, διαβεβαίωνε τον Μεταξά ότι έτρεφε «πλήρη εμπιστοσύνη» στο πρόσωπό του και πίστευε στη δυνατότητα ελληνοϊταλικής συνεργασίας σε όλους τους τομείς (Κολιόπουλος, 1985, σ.162). Ο Έλληνας πρωθυπουργός έσπευσε να διαβιβάσει τις ιταλικές εισηγήσεις στο Φόρεϊν Όφφισ, με τη διευκρίνιση ότι δεν θα απαντούσε εάν δεν γνώριζε τις αγγλικές απόψεις. Η βρετανική απάντηση στο ζήτημα της ανανέωσης δεν άφηνε καμία αμφιβολία για τις απαιτήσεις που είχε η Αγγλία από την Ελλάδα. Το προτεινόμενο ελληνοϊταλικό σύμφωνο έπρεπε να διατυπωθεί με όρους γενικότερους από αυτούς του προηγούμενου και οι όροι του, όφειλαν να υπακούν σε συγκεκριμένα

προσδοκώμενα (Κολιόπουλος, 2009, σ.203). Συγκεκριμένα, η Ελλάδα θα έπρεπε να έχει στη διάθεσή της πλήρη ελευθερία σε περίπτωση πολέμου ανάμεσα σε Αγγλία και Ιταλία και ακριβώς το ίδιο θα έπρεπε να ισχύει στο ενδεχόμενο πολέμου μεταξύ της Βαλκανικής Αντάντ και της Ιταλίας. Οι όροι αυτοί, στην ουσία απέτρεπαν το ενδεχόμενο μιας ουσιαστικής συνεννόησης ανάμεσα σε Ελλάδα και Ιταλία. Τελικά, ο Μεταξάς και οι Ιταλοί συμφώνησαν να μην προχωρήσουν στην ανανέωση του συμφώνου, εκφράζοντας όμως την ελπίδα ότι η διεθνής κατάσταση στο άμεσο μέλλον θα καθιστούσε δυνατό οι δύο κυβερνήσεις να δώσουν μία πιο στέρεη μορφή στις σχέσεις τους.

Η διάρρηξη των συμβατικών δεσμών με τη Ρώμη υπογράμμισε τη στέρηση της χώρας από κάθε εγγύηση της αμυντικής της ασφάλειας στο επίπεδο των σχέσεων με τους μεσογειακούς και τους βαλκανικούς γείτονές της (Σβολόπουλος, 2001, σ.266). Ήταν ξεκάθαρο πως οι συνθήκες της εποχής δεν επέτρεπαν στην Ελλάδα να εφαρμόσει μια πολιτική στην οποία θα κρατούσε ίσες αποστάσεις απέναντι στην Ιταλία, τη Γαλλία και τη Μ. Βρετανία, καθώς οι μεταλλαγές της ενδοευρωπαϊκής ισορροπίας συνέχονταν άμεσα με τη διάσταση ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις. Η απόρριψη των εισηγήσεων της Ρώμης για την ανανέωση του συμφώνου Βενιζέλου – Μουσολίνι, άφηνε τη χώρα περισσότερο έκθετη στις καιροσκοπικές μεταλλαγές της φασιστικής στρατηγικής (Σβολόπουλος, 2001, σ.267). Το μοναδικό εξωτερικό έρεισμα που είχε στη διάθεσή της η Ελλάδα για την αντιμετώπιση των απειλών που διαγράφονταν σε βάρος της εδαφικής της ακεραιότητας, ήταν η ένταξη της χώρας στη συμμαχική τροχιά της Μ. Βρετανίας και της Γαλλίας. Από τους πρώτους μήνες του πολέμου, ήταν φανερό πως η Αθήνα ήθελε να προσδώσει περισσότερο έμπρακτο περιεχόμενο στις σχέσεις της με τους δυτικούς συμμάχους, κυρίως με την Αγγλία. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η παράλληλη προσπάθεια της Ελλάδας να διατηρήσει μια άσπογη στάση απέναντι στις Δυνάμεις του Άξονα, δεν γινόταν να έχει κάποιο ουσιαστικό πολιτικό αντίκρισμα. Η Ελλάδα, στο πολιτικό πεδίο, βρισκόταν ολοένα και περισσότερο εκτεθειμένη απέναντι στις δυνάμεις του Άξονα, ενώ ταυτόχρονα δεν είχε καταφέρει να εξασφαλίσει την αμυντική της κάλυψη από τον αγγλογαλλικό συνασπισμό.

Η Ελλάδα συνδέθηκε οριστικά με την πολεμική προσπάθεια της Αγγλίας έπειτα από υπογραφή πολεμικής εμπορικής συμφωνίας ανάμεσα στις δύο χώρες τον Γενάρη του 1940 (Κούμας, 2020, σ.45-46). Λίγους μήνες αργότερα, ακολούθησε η επίθεση της Ιταλίας στην Ελλάδα, τον Οκτώβριο του 1940, λήγοντας έτσι την περίοδο του Μεσοπολέμου. Σε κάθε περίπτωση, η ιταλική επίθεση κατά της Ελλάδας προκάλεσε διάφορα ερωτήματα όσον αφορά την αποτελεσματικότητα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής το προηγούμενο διάστημα. Συγκεκριμένα, το αν γινόταν να αποφευχθεί η ιταλική εισβολή σε περίπτωση που η Αθήνα δεν

συνέχιζε την στρατηγική σύμπλευσης με την Βρετανία καθώς και το τι έφταιξε γενικότερα για να οδηγηθεί η Ελλάδα στη θέση που βρέθηκε στις αρχές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Είναι φανερό πως οι σχέσεις της Ελλάδας με τις Μεγάλες Δυνάμεις διαμόρφωσαν σε μεγάλο βαθμό την εξωτερική πολιτική της χώρας την περίοδο του Μεσοπολέμου και ταυτόχρονα, τις σχέσεις της Ελλάδας με τους βαλκανικούς της γείτονες. Η περίοδος του Μεσοπολέμου δείχνει ξεκάθαρα την εξάρτηση της Ελλάδας από χώρες, όπως η Αγγλία, η Γαλλία και η Ιταλία, προκειμένου να μπορέσει να εξασφαλίσει την ανεξαρτησία της και την εδαφική της ακεραιότητα. Οι απειλές που δεχόταν η Ελλάδα από τους γείτονές της, όπως ήταν η Βουλγαρία, η Γιουγκοσλαβία και η Τουρκία, έκαναν απαραίτητη τη στήριξη των Μεγάλων Δυνάμεων για την προστασία της χώρας. Καθ' όλη τη διάρκεια του Μεσοπολέμου η Ελλάδα δεν βρέθηκε ποτέ σε θέση ισχύος απέναντι στις Μεγάλες Δυνάμεις, ελπίζοντας στο γεγονός πως τα συμφέροντά τους ευθυγραμμίζονταν με τα δικά της.

Αυτό ήταν ιδιαιτέρως ξεκάθαρο τα πρώτα χρόνια του Μεσοπολέμου, όπου η Ελλάδα αντιμετώπιζε πολλά εσωτερικά προβλήματα όντας αποδυναμωμένη οικονομικά και πολιτικά, από τη Μικρασιατική Καταστροφή και την κατάρρευση της Μεγάλης Ιδέας. Η Ελλάδα έπρεπε να βασιστεί στην Κοινωνία των Εθνών για εξωτερική βοήθεια και προστασία απέναντι στη Βουλγαρία που αρνούσαν το νέο εδαφικό καθεστώς έπειτα από την υπογραφή των Συνθηκών Ειρήνης, αλλά και στις απαιτήσεις που είχαν από την Ελλάδα, η Γιουγκοσλαβία και η Τουρκία. Επιπλέον, η χώρα είχε να αντιμετωπίσει τον γοργό ιταλικό φασιστικό επεκτατισμό στη Μεσόγειο εκείνα τα χρόνια. Το επεισόδιο της Κέρκυρας καθώς και οι ψυχρές σχέσεις ανάμεσα σε Ελλάδα και Ιταλία από τις αρχές του Μεσοπολέμου, μέχρι που έλαβε την εξουσία ο Πάγκαλος, έδειχναν τα πρώτα σημάδια των προθέσεων του ιταλικού φασισμού για επικράτηση στην ευρύτερη Μεσόγειο. Παρόλα αυτά, οι Ιταλοί, θεωρώντας πως υπήρχαν προϋποθέσεις για τη σύσταση ενός ελληνικού κράτους δορυφόρου στη Ρώμη, πίστευαν πως μια ενδεχόμενη φιλία με την Αθήνα θα ήταν χρήσιμη. Από την περίοδο του Πάγκαλου μέχρι που ανέλαβε ο Βενιζέλος πρωθυπουργός το 1928, τέθηκαν οι βάσεις για μια νέα εξωτερική πολιτική της Ελλάδας, όχι μόνο απέναντι στην Ιταλία αλλά και στην Αγγλία και τη Γαλλία.

Ο Βενιζέλος, θέλοντας να βγει η Ελλάδα από την πολιτική αστάθεια των προηγούμενων ετών, υιοθέτησε την πολιτική των ίσων αποστάσεων από τις Μεγάλες Δυνάμεις. Αυτή ήταν μια προσπάθεια απεξάρτησης της Ελλάδας από τις Μεγάλες Δυνάμεις, επιχειρώντας παράλληλα, να υπάρξει μια πολιτική ισορροπία η οποία θα εξασφάλιζε την ασφάλεια της χώρας, χωρίς να δημιουργήσει νέες απειλές. Η πολιτική αυτή είχε αδιαμφισβήτητη μεγάλη επιτυχία, παράλληλα όμως είχε και μεγάλο κόστος σε ότι αφορούσε το Δωδεκανησιακό και το

Κυπριακό. Το Σύμφωνο Φιλίας του 1928 με την Ιταλία, μπορεί να ενίσχυσε τη διαπραγματευτική θέση της Ελλάδας στο ευρωπαϊκό προσκήνιο, όμως ταυτόχρονα μειώθηκε η πίεση που μπορούσε να ασκήσει στο Δωδεκανησιακό, και το ίδιο ίσχυε και με την Αγγλία για το Κυπριακό. Μια περαιτέρω πίεση της ελληνικής κυβέρνησης για τις επιλύσεις των δύο ζητημάτων θα έθεταν σε κίνδυνο τις βάσεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, ειδικά εφόσον και η Αγγλία και η Ιταλία ήταν εντελώς αρνητικές σε οποιονδήποτε διαπραγματευτικό διάλογο.

Μετά το 1932, και με τον Βενιζέλο να μην είναι πλέον ο ηγέτης της χώρας, η Ελλάδα άρχισε αργά αλλά σταθερά να απομακρύνεται από τη φιλοϊταλική πολιτική του Βενιζέλου και να εισέρχεται στη σφαίρα επιρροής της Γαλλίας και κυρίως της Βρετανίας. Αυτό άρχισε όταν η Ελλάδα συντάχθηκε με το Βαλκανικό Σύμφωνο και λίγο αργότερα, όταν η Ιταλία επιτέθηκε στην Αιθιοπία. Η Ιταλία άρχισε να αποκτά τις προδιαγραφές ενός μελλοντικού απειλητικού εχθρού, ιδιαίτερα όταν η Ελλάδα ανέλαβε να επιβάλει τις οικονομικές κυρώσεις εναντίον της Ιταλίας για τον πόλεμο με την Αιθιοπία. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, η Ελλάδα να στηριχτεί στην Αγγλία και τη Γαλλία, οι οποίες άρχισαν να αποκτούν όλο και περισσότερη πολιτικοοικονομική επιρροή στην Ελλάδα. Με την πάροδο του χρόνου, η Ελλάδα εξαρτιόταν όλο και περισσότερο από την Αγγλία κυρίως, η οποία έπαιξε μεγάλο ρόλο στην παλινόρθωση της μοναρχίας στη χώρα.

Το 1936, όταν ο Μεταξάς ανέλαβε την εξουσία, μέχρι και την έκρηξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Αγγλία πλέον έπαιρνε αποφάσεις για την Ελλάδα, κάτι που φάνηκε στο θέμα της ανανέωσης του Ελληνοϊταλικού Συμφώνου και τις προϋποθέσεις που έθεσαν οι Βρετανοί για να υπάρξει μια ενδεχόμενη ανανέωση, η οποία τελικά δεν έγινε. Τα τελευταία χρόνια του Μεσοπολέμου, η Ελλάδα ήταν πιο εξαρτημένη από ποτέ από την Αγγλία και δευτερευόντως από τη Γαλλία. Οι πολιτικοί ελιγμοί του Μεταξά ήταν πάρα πολύ περιορισμένοι, καθώς ήταν ξεκάθαρο πως η Ελλάδα είχε ανάγκη τους Βρετανούς πολύ περισσότερο από ότι είχαν εκείνοι την Ελλάδα, κάτι που φάνηκε από τη σθεναρή άρνηση της Αγγλίας να συνάψει επίσημη συμμαχία με την Ελλάδα. Ο Μεταξάς θεωρούσε πως η Ελλάδα είχε μεγαλύτερη αξία για την Αγγλία από ότι είχε στην πραγματικότητα, καθώς οι Βρετανοί κατάλαβαν πως η Ελλάδα δεν είχε πολλές επιλογές, και πως χωρίς κάποια επίσημη συμμαχία θα είχε τη βοήθειά της εξαιτίας της απειλής που δέσποζε η Ιταλία στη Μεσόγειο. Κάτι που επιβεβαιώθηκε, όταν με τη λήξη του Μεσοπολέμου, η Ελλάδα πολέμησε στο πλευρό της Αγγλίας και της Γαλλίας απέναντι στις δυνάμεις του Άξονα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Klapisis, A., 2013a. *Greek Diplomacy towards Fascist Italy, 1922-1940*.

Klapisis, A., 2013b. "The Strategic Importance of Cyprus and the Prospect of Union with Greece, 1919–1931: The Greek Perspective", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 41:5, pp.765-782, DOI: 10.1080/ 03086534.2013.789275.

Klapisis, A., 2014. "Attempting to Revise the Treaty of Lausanne: Greek Foreign Policy and Italy during the Pangalos Dictatorship, 1925–1926", *Diplomacy & Statecraft*, 25:2, pp.240-259, DOI: 10.1080/ 09592296.2014.907062.

Ross, G., 2005. *Οι μεγάλες δυνάμεις και η παρακμή του ευρωπαϊκού κρατικού συστήματος 1914-1945*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.

Βερέμης, Θ., 1982. *Οικονομία και Δικτατορία, Η συγκυρία 1925-1926*. Αθήνα: ΜΙΕΤ.

Δημητράκης, Π., 2011. *Η Ελλάδα και οι Άγγλοι. Η Βρετανική Διπλωματία και οι Βασιλείς της Ελλάδας*. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

Καραμανλής, Κ., 1995. *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και οι εξωτερικές μας σχέσεις (1928-1932)*. Αθήνα: Παπαζήση.

Κλάψης, Α., 2007. «Η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου και η Κυπριακή Εξέγερση του 1931: ο Δημήτριος Κακλαμάνος ενώπιον της Κρίσης», *Κλειώ*, 4, (σ. 123-137).

Κλάψης, Α., 2009. *Ο Ανδρέας Μιχαλακόπουλος και η ελληνική εξωτερική πολιτική 1926 - 1928*. Αθήνα: Ι.Σιδέρης.

Κολιόπουλος, Ι., 1985. *Παλινόρθωση, Δικτατορία. Πόλεμος, 1935-1941. Ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Κολιόπουλος, Ι., 2005. *Η δικτατορία του Μεταξά και ο πόλεμος του '40. Οι σχέσεις της Ελλάδας με τη Βρετανία*. Αθήνα: Επίκεντρο.

Κολιόπουλος, Ι., 2009. «Ο Μεταξάς και οι εξωτερικές σχέσεις της Ελλάδας (1936-1941)». Στο Θ. Βερέμης (επιμ.), *Ο Μεταξάς και η εποχή του*, (σ. 191-213). Αθήνα: Ευρασία.

Κούμας, Μ., 2012. *Μικρά κράτη, συλλογική ασφάλεια, Κοινωνία των Εθνών*. Λευκωσία: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κύπρου.

Κούμας, Μ., 2017. «Συνθήκη της Λωζάννης – Η διάσταση της βαλκανικής ασφάλειας». Στο Γ. Γεωργής – Χ. Κυριακίδης – Χ. Χαραλάμπους (επιμ.), *Λωζάννη 1923 - Διαχρονικές προσεγγίσεις και εκτιμήσεις*, (σ. 73-91). Αθήνα: Καστανιώτη.

Κούμας, Μ., 2020. «Η Ελλάδα και οι Μεγάλες Δυνάμεις τον 20ό αιώνα». Στο Γ. Βούλγαρης – Κ. Κωστής – Σ. Ριζάς (επιμ.), *Ο μεγάλος μετασχηματισμός: Κράτος και πολιτική στην Ελλάδα του 20ού αιώνα*, (σ. 37-57). Αθήνα: Πατάκη.

Κυριάκος, Κ., 1999. *Η ελληνική εξωτερική πολιτική*. Αθήνα: Εντός.

Λιναρδάτος, Σ., 1988. *Πως φτάσαμε στην 4^η Αυγούστου*. Αθήνα: Θεμέλιο.

Λούβη, Λ., 1988. «Μηχανισμοί της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής μετά τη συνθήκη της Λωζάννης (1923-1928)». Στο Γ. Μαυρογορδάτος – Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, (σ. 391 - 403). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Παπαστράτης, Π., 1988. «Από τη Μεγάλη Ιδέα στη Βαλκανική Ένωση». Στο Γ. Μαυρογορδάτος – Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Βενιζελισμός και Αστικός Εκσυγχρονισμός*, (σ. 425 - 430). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Σαζανίδης, Χ., 1985. *Ξένοι, βάσεις και πυρηνικά στην Ελλάδα. Η Ελλάδα και οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις 1821-1981*. Θεσσαλονίκη: Ιδιωτική Έκδοση.

Σβολόπουλος, Κ., 2001. *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1900-1945*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Σβολόπουλος, Κ., 2014. *Ελληνική εξωτερική πολιτική 1830-1981*. Αθήνα: Εστία.

Σβολόπουλος, Κ., 1974. *Τό βαλκανικόν σύμφωνον καί ἡ ἐλληνική ἐξωτερική πολιτική, 1928-1934: ἀνέκδοτον κείμενον τοῦ Ἐλευθέριου Βενιζέλου*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Σπέντζος, Γ., 2019-2020. «Η αναθεωρητική πολιτική του Πάγκαλου και τα σχέδια πολέμου με την Τουρκία (1925-1926)», *Βαλκανικά Σύμμεικτα*, 19 (σ. 195-214), διαθέσιμο στο: https://www.imxa.gr/files/Simmeikta_19/Spentzos.pdf

Στεφανίδης, Ι., 1997. *Ο τελευταίος ευρωπαϊκός αιώνας: Διπλωματία και πολιτική των δυνάμεων (1871-1945)*. Αθήνα: Προσκήνιο.

Στεφανίδης, Ι., 2006. *Ισορροπία των δυνάμεων και ηγεμονική πρόκληση: Το ευρωπαϊκό σύστημα κρατών, 1871-1945*. Θεσσαλονίκη: Πανεπιστήμιο Μακεδονίας.

Στεφανίδης, Ι. και Κούμας, Μ., 2021. *Η υπέρβαση της καταστροφής, 1928-1932*. Πανεπιστημιακές σημειώσεις, ΕΑΠ.

Τούντα - Φεργάδη, Α., 2013. *Η εξωτερική πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων στο μεσοπόλεμο*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Τούντα - Φεργάδη, Α., 2003. *Ηγετικές μορφές του μεσοπολέμου και εξωτερική πολιτική*. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

Τσινπαρλής, Ζ., 1987. *Μορφωτική παρουσία και προπαγάνδα της Ιταλίας στη Θεσσαλονίκη, Μεσοπόλεμος – Κατοχή, 1928 – 1943*. Αθήνα: Δωδώνη.

Χατζηβασιλείου, Ευ., 2005. «Η μεγάλη τετραετία: Οι επιλογές στην εξωτερική πολιτική». Στο Θ. Βερέμης – Η. Νικολακόπουλος (επιμ.), *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η εποχή του*, (σ. 307-323). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.